

ARCHA

sv. 3—5

Eseje

Vydává: Kulturní sekce Čs. uprchlického výboru v Německu
Rediguje: Dr. Antonín Kratochvíl

I KNIHY MAJÍ SVÉ OSUDY

Tento svazek ARCHY obsahuje torzo KNIHY ESEJŮ, která měla vyjít v edici Kamenný erb v létě 1957 - dokonce již byla zčásti vytištěna / 32 stran /, ale pak z finančních důvodů jsme museli od vydání prostě upustit a sazba byla rozmetána až na esej dr H. J. Hájka „Problém kolaborace a revoluce“, který vyšel jako pátý svazek Kamenného erbu.

Stál jsem na rozpacích i vůči autorům - co s rukopisy - jediným řešením byla ARCHA. V prvním ročníku vyšly postupně eseje Františka Listopada: Světlo naproti, Felixe Mikuly: Moc idejí, Josefa Benáčka: Sedmá elegie Jiřího Ortena a Tomanův esej: Morloci přicházejí. Ostatní práce z KNIHY ESEJŮ, poněvadž dávají určitý myšlenkový celek, vydávám v tomto samostatném svazku ARCHY. Také řešení... exilové !

Mimo čtyři práce z KNIHY ESEJŮ je zde esej profesora Otakara Odložilíka „È morta“. Tento esej nebyl původně určený do KNIHY ESEJŮ; je to vzpomínka k sedmdesátému výročí umrtí Klementiny Kalášové a je to jedna z Odložilíkových kapitol „z české touhy po poznání světa“. Původní práce profesora Odložilíka pro KNIHU ESEJŮ měla být úvaha o smyslu cesty KARLA IV. do Říma. Dreslerův článek o F. Kafkovi navazuje na studii z minulého čísla ARCHY.

Mnichov, březen 1959.

Dr A.K.

MÍSTO ÚVODU

Touto knihou jsme chtěli zachytit živý úlomek historie a duchovních bojů našich dnů. Původní název knihy byl „ESEJE 1956“, neboť většina z nich byla motivována maďarskou tragedií - sovětským zdeptáním práv lidskosti - a konečně i naší pasivitou.

Kniha esejů měla být dokumentem hledání a našeho sebepoznání. Cítíme stále proudění atomizačního procesu naší exilové kultury a manifesty politických stran nebo rádoby kulturních skupin, jež se pokoušejí o vytvoření nových programů a směrů působí trapně.

Člověk se stal otázkou sám pro sebe. Vedeme stále mezi sebou zčásti skutečný, zčásti imaginární dialog - a přece nám chybí ono tvůrčí duchovní klima. Chybí nám - jako již tolikrát - bodnutí do konkrétna. A jakkoliv to zní neaktuálně - pojímáme-li život nejenom jako exulantskou chůzi po tomto světě, nýbrž jako chůzi do věčnosti, pochopíme tu evangelijní prostotu víry, naděje a lásky.

Karel Čapek jednou napsal, že přítomná chvíle je kus dějin, žije v nás minulé i budoucí - žijeme každým okamžikem ve věčnosti.

x x x

Autory této knihy - podobně jako jsme to napsali o autorech antologie „Peníz exulantův“ - nespojuje nic a nebo téměř nic. V exilových esejích se musela často forma podříditi myšlence a kdo dovede dobře rozlišovat pouhé symboly a značky od vlastní skutečnosti, poznává brzo, že myšlenky několika exilových esejistů obsahují jistou

pravdu, ovšem často pravdu jen částečnou, neuplnou, nejasnou, jenom jistou stránku pravdy. Pravda celá je v synthese bohaté mnohosti našeho exilového duchovního života.

Červen 1957.

Dr Antonín Kratochvíl

ZA JINÝ KRAJ RUCE BYCH NESPIAL

Psát a vyznávat svou lásku k domovu není nic, zač bych se musel stydět. Je to pravda, že by se moje slovo mohlo stát chvástavým chlubením a velikášským nadouváním a mohlo by se snadno poskvřnit přízemností a podlostí sebelásky.

Láska k domovu není totiž ani mojí zásluhou a mým dílem - a snad není na prvním místě ani povinností. Rodí se totiž podle jakéhosi zákona v mém srdci. Její nedostatek není jen mravním chátmáním, nýbrž i lidskou zvráceností. Na prvním místě pokládám svou lásku k domovu za právo. Ti, kteří neměli domova a jejichž dětství je pusté jako poušť a ti, kteří si musí svůj domov lepit z útržků svého nomádského života, byli vlastně okradeni o právo na domov, o právo na lásku k místu svého dětství a mládí, o kořeny a jeden pól své bytosti.

Člověk, jemuž chybí kus bytosti, část srdce a polovina kořenů, zůstane navždy poznamenán znamením neúplnosti; snad nikdy nepřekoná svou rozpolcenost a snad nikdy nezaplní lysé místo svého života a nepřítomnost svého domova.

A kdo ví, snad jen síla a balsám duchovního světa může alespoň částečně zahojit bolavou ránu, utišit její palčivost a zacelit zející trhlinu v boku toho, jemuž nebylo dáno právo domova.

Je však dobré přemýšlet, psát a vyznávat to, co milujeme. Láska musí svůj plamen živit myšlenkou, poznáním a pochopením. Velká láska je vždy dcerou velkého poznání a sestrou vítězí naděje. Bez světla poznání každá láska zpovrchne, propadne se do tmy nestálé citovosti a zakope své poklady do lhostejné nevědomosti, místo aby jim dala zastkvít se v plnosti slunečního jasu.

Zatím co mnohý z nás hledá - a snad i nalézá - nejkratší cestu, jak rychle zapomenout na kraj zrození svého, jak bezbolestně přikrýt obraz krajiny svého mládí a jak přeměnit lásku k domovu, stále se k životu hlásící, v příchyllost k novým zemím, krajům a obzorům... zatímco jiní jen v bezmocné vzpouře a v uhasínající rozvrácené naději naříkají, pláčí a proklínají... a zatímco opět jiní uštvání a bolaví hádkami, spory a bojem na vnějších rovinách se handrkují o věci důležité i méně důležité, chci se propálit žarem své myšlenky a plamenem své naděje k tvému srdci, domove, k tvému osudu a k tvé duši. Chci vidět, otevřít oči i srdce, chci doufat a pracovat - i v diaspoře národů, i ve své samotě a odloučenosti chci být stráží tvou a štítem twým.

Ne proto, že bych snad necítil tíhu a bolest svého exilu. Ne proto, že bych snad neviděl, jak tvůj obraz je ohrožen ze všech světových stran a jak na jeho barvu padá prach cizích souhvězdí a jak cizí déšť a vítr smývá ne jeden obrys. Chci vidět domov, doufat v něho a pracovat pro něj ne proto, že bych nenáviděl bratry a sestry světa, jehož dějiny se slily, jako když potoky se vlijí do jedné řeky - ani ne proto, že bych podceňoval boj, pře, hádky o věci důležité i nedůležité. Právě proto, že vidím, jak se obraz mého domova rozpadává a jak je leptán kyselinami cizího původu; právě proto, že vidím hledání nejkratších cest k zapomenutí a slyším bolestný stem beznaděje a dotýkám se ostrých i kulatých slov rozepří, hádek a bojů o věci důležité i nedůležité, právě proto chci jít až tam, kde pramení touha po zapominání, bolestná beznaděje, hádky, spory a křik - až tam, kde naleznu podstatu svého domova, jeho srdce, osud, duši i tvář, právo a svou povinnost.

Jsem přesvědčen, že moje láska bez této cesty poznání a této hloubky naděje by byla planá jak seschlý plod a moje práce, hádka, křik a boj jen sežloutlý list, jenž má se zlatem jen básnickou podobnost. Jak mohu spěchat na pomoc domovu, když neznám jeho pravé potřeby a úzkosti a ponížení, když necítím sám jeho hlad, žízeň? Jak mohu hledat ve světě balsám na jeho rány, když neznám krvácející místa své země? Moje bolest i kdyby byla ostrá jak čepel všech mečů a moje slzy, i kdyby byly velké jak vody všech oceánů, řek, jezer a potoků, se bez poznání duchovní tváře domova nikdy nepromění v hojivou masť. Bez vidění velikosti i bídy, bez poznání hodnot a ponížení, výstupů a pádů své země budu stále jen tápat a bloudit dokola a promarnit svou lásku, jež by se měla stát vykupující silou, osvobuzujícím činem a očištným pohlazením.

I. Osudovost mé země.

Jan Zahradníček jednou napsal, že rodná zem je rozpuštěna v naší krvi. Nebyla to jen líbivá básnická metafora anebo vhodný obraz. Je to skutečnost. Svůj domov, jehož tvář, chuť i barvu jsme vssáli do sebe už mateřským mlékem. Minerálie a skupenství vody našich studní, studánek a pramenů pronikly našimi vlákny, působily na stavbu našich mizových uzlů, složení krve i žláz. Celá zem se svým obsahem stoupala k nám, pronikala do naší krve, svalů i srdce, hnětla naše nervy a naše tělo. A protože tělo je cestou a nástrojem duše, pronikala rodná zem až na hranice ducha a vtiskovala mu svou podobu.

Když se otevřelo poprvé naše oko a začalo přijímat do sebe jako do velké nádoby, jejíž dno je totožné s duší, obrazy tváří, svět věcí, barev a tvarů rodného kraje, jeho obzory, stíny a světlo, musela se duše zachvívat pod laskavou, nežnou modelující silou, tíhou, krásou a novostí našeho do-

mová. Stopy těchto obrazů zůstaly nesmazatelně vtlačeny do jemné látky „z níž je utkána duše dítěte. Už je nesmaže ani krása celého vesmíru a cizích slavných zemí a měst, už je nesmyje ani voda oceánů a nerozpustí je ani lučavka královská.

Když se otevřelo poprvé naše ucho, uslyšeli jsme z matčiných úst slovo a řeč, jež jako sladká a líbezná vlna pronikla celou naší bytostí. I dnes po letech a mezi cizími národy se zachvějeme a něco námi projede jako ona sladká vlna a líbezná zavnutí nějaké melodie, když slyšíme i jediné české slovo.

Chuť našeho chleba, našich vod, hrany našich kamenů, o něž jsme si ukopávali palce, vůně rozorané země, květů na našich loukách a paloucích, modravost našich lesů, bublání našich potůčků... vše stoupalo k nám, vklíňovalo se do nás, srůstalo s námi, s naším srdcem, duší a nejposlednějším vláknem. Naše krev se smísila s rodnou zemí v jednotu podle skupenství, jehož poměr a formule zůstane na věky, protože se tak stalo nikoliv z rozhodnutí člověka, nýbrž zásahem Boží lásky.

Nikdo z nás nebyl tázán na svůj domov, kraj, rodiče, bratra a sestru. Nerozhodovali jsme ani o minulosti a dějinách své země. Nevolili jsme ani čas ani místo svého zrození. Tolik věcí bylo nám dáno do vínku jako dar. Tolik tíhy osudovosti bylo položeno na naše ramena, abychom ji poponesli na cestě, jež byla vyměřena našemu národu. Vrodili jsme se do své země. Protože věřím, že lidský život není náhodnou bublinou nicoty či plesnivou nemocí vesmírné hmoty, nýbrž že vznikl, roste a rozvíjí se v dechu Boží moudrosti a na poli Boží vlády a lásky, vím, že i moje vlast a můj domov mi byl dán v

léno a správu od Toho, jenž řídí osudy národů a bez jehož vůle nepadne ani vlas s naší hlavy. Nikoliv náhoda, nadarmo, v krutém žertu, nýbrž v Srdci živého Boha od věčnosti byl můj osobní osud svázán myšlenkou a láskou Stvořitele s osudem země české." Nestály pyramidy a z rány už prýštila krev má, neržály sopky a náleželas mi ", píše Zahradníček. Bylo by rouháním a vzpurnou vzpourou a rebelií chtít svévolně a násilně lámat pouto utkané milující rukou Boží a ukované stvořitelenskou myšlenkou. Bylo by zradou skoro jidášskou utíkat od místa stráže, práce a úkolu. Bylo by nevěrností a hříchem Esauovým prodávat své léno a dědictví a úděl - a dovolit, aby pole mé země se proměnila v úhor neúrodný. Bylo by lidskou zvráceností chtít zapomenout na vůni, sladkost i trpkost, na barvu a teplo, na hlas našich zvonů a na líbeznost melodie ptačího zpěvu, na rytmus v hučení splavů mé země. Můžeme mávnout jen rukou? Můžeme skeptickým úšklebkem uhasit svědomí hlas? Je možno udusit touhu a přetrhat svazky? Bylo by to jako " vlastní krví se zbrocovat v nevraživosti ".

Ale já nejsem sám - napsal Jakub Deml - a Ten, který mne stvořil /ač je všemocný, přece nemůže učinit, aby nebylo mých rodičů, anebo abych se nořil v nicotu, když toužím být/. Každá láska, jež by si chtěla nám uvít něco jiného a hledat jiný metafysický základ a oporu, by sebe sama odsoudila k pomalému umírání, zvětrala by a rozpadla by se jak rulová drť. Bez pravdy každé srdce je malátné a slabé. Bez pravdy každá láska je podezřelá.

Snad by bylo pohodlnější a světsky výnosnější, kdybych se býval narodil jako člen velkého, slavného a mocného národa, kdyby moje řeč byla mluvena po celém světě a naše měnová jednotka byla oporou světového hospodářství. Nestalo se tak. Jsem členem malého ná-

roda a malé země, která má sice své kulturní dějiny, ale jejíž hlas se dnes ztrácí a zaniká v příboji světového dění. Nepatrnost našeho významu potkáváte na silnicích svobodného světa a česky se dorozumíte snad ještě v Mnichově nebo ve Vídni. Naše dějiny měly své vrcholky a stály ve středu evropského dění. Ale měly i své stíny, strže a propasti, svůj letargický spánek. Už dlouho je tomu, co se Evropa tvoří bez nás a naše jméno ztrácí denně na významu a váze. I z našeho rodu a z našich dějin vyšli světci a světiče, rozsévající chrámů a míru, ale jejich cesta je roubena krvavými příšerami, zradami, netečností a zbabělostí, odpadem a nevěrou.

Toto vše jsem si nevolil. Ani jsem nerozhodoval o minulosti své země a tváři našich dějin, které jsou doposud živé a tíží naše vědomí, bolaví leckdy naše myšlenky, jítří naše rány nedobře zahojené, dělí, pělí a čtvrtí naše srdce. Mohl jsem se narodit v době velkého politického a kulturního rozmachu svého národa, mohl jsem se účastnit jeho uměleckých a civilizačních výbojů a radovat se v klidu a jistotě z jeho úspěchů a růstu.

Vstoupil jsem však do dějin svého národa v okamžiku, kdy selhání národní duše dozrává a dosahuje svého negativního kulminačního bodu. Narodil jsem se v době, kdy se dokonával u nás rozpad mravních a křesťanských hodnot. Začal jsem existovat v čase, kdy můj národ vyčerpán se zastavil tápaje ve tmě, protože před námi je už jen nicota - stannuli jsme na nejzašší hranici.

Nevolil jsem, nebyl jsem brám v potaz a nerozhodoval jsem. A přece jsem účasten výšek i propastí, světla i stínů, radosti i smutků, bohatství i bídy svého národa. Jsem jeho štítem, jeho stráží a byl mi dán v léno, v dar a správu... Nejsem však sám. A tato osu-

dovost mé národnosti a svázanosti mého života s zemí českou není OSUDEM antiky, není nutností neosobních, slepých a přírodních sil. Život není jen šaškům nepodařený šprým. Ruka, jež vázala do snopu života můj úděl a osud mé země, minulost, přítomnost i budoucnost mého národa, ruka, jež míchala sladkost a hořkost do příchuti mé země, jež dovolovala pád a pomáhala povstat, byla vedena milosrdnou, věčnou svobodou Boží. A Boží Srdce, jenž vládne stejně národům na povrchu zemského, jako rybám v našich potocích a rybnících, jako květinám a ptákům, jako oblakům a dešti, neměří velikost člověka a národa počtem kanonů, kupní silou měnové jednotky, tloušťkou peněženky a rozsáhlostí trhů.

Ne, nemám důvodu ani práva, abych utíkal před někým a od něčeho. Nemám se zač hanbit, leda za vlastní hříchy, za svou slabost víry, za svoje falešná měřítka, jimiž jsem doposud měřil a soudil sladkou i trpkou a slavnou a ponížemou, v léno a dědictví Bohem mi danou českou zem.

II. Duše mého národa.

Společná půda, její geologické složení, zeměpisná poloha a rozvrstvení rostlinného bohatství podmiňuje způsob práce, která zase dává svou tvář kraji a utváří novou podobu země. Rytmem práce a plodným napětím mezi člověkem a přírodou promiká telurické okolí hluboko do lidské kultury. A člověk zase vtiskuje své stopy, svou lásku, moudrost, své touhy a sny, své cesty do tváře země, z níž a ma níž se zrodil. Tímto vzájemným prolínáním vzniká zvláštní jednotu mezi člověkem a zemí. Vytváří se tak podstata toho, co nazýváme svým domovem nebo vlastí. Skutečnost domova a vlasti promikala vždy nezadržitelně a spontánně do vědomí člověka. Je přítomná v jeho lidových

písniích, v jeho zkazkách a legendách, v hudbě, obrazu, v básni i modlitbě. Domov a vlast jsou základními prvky ve stavbě každého národa. Jsou, řekl bych, jeho semenem. Toto semeno uzrává v proudu a žáru dějinných událostí a osudových výzev; rozrůstá se do uvědomělého společenství kulturních hodnot a mravních cílů. Rozhodující okamžik ve vzniku národa přichází tehdy, když přirozené kulturní společenství lidí si u v ě d o m í nedělitelnost a jednotnost svého osudu, svého specifického poslání, své práce a úkolu v dějinách. Národ začíná žít svůj vlastní život, když najde svou " duši ", jak říká Toynbee. Tento uvědomující pochod, toto hledání či tvoření národní " duše " trvá často celá staletí. Někdy se stává, že toto uvědomění, toto stvoření duše vytryskne pod tlakem osudové výzvy nebo nebezpečí takovou silou a mohutností, že se jeho vlny rozlejí do všech poloh kulturního života a že alespoň na čas strhnou do pudové a iracionální citové oblasti i vyšší hodnoty. Je to doba přehnaného nacionalismu. Můžeme se domnívat, že evropské národy překonaly toto pokušení a zvítězily - až na malé výjimky - ve své krizi dospívání a že růst a dotváření jejich národní duše se bude dít podle pevných cest a lidských perspektiv.

V ě d o m í společného cíle a osudu a společná vůle vzít na vědomí přiřčený úkol vytváří tedy duši národa. Národní duše však není statickou skutečností nebo musejní zkamenělinou. Roste a upadá, má své vrcholy a má své spády, má své výboje a svá ponížení. Jestliže se rozhořela a zapálila na společenství a jednotě osudu, živí svůj plamen vzpomínkami na společné dějiny, na své úzkosti, svá vítězství a porážky - žije ze své tradice, vytvořené generacemi - ale hlavně světců, hrdinů a básníků, kteří odhalovali

před očima a srdcem lidu jeho společný osud a ukazovali cestu k cíli.

Duše národa nemůže žít jen z minulosti. Její živnou látkou je taky přítomnost a jejím poutnickým chlebem a nadějí je budoucnost, k níž se vzpíná v tvůrčím úsilí. Potřebuje tedy pracovitých rukou, smělých srdcí a odvážných myslitelů, jež vytvoří její cestu v přítomnosti a postaví mosty napražené a vysunuté do budoucnosti, k novým úkolům a novým výbojům.

Národní duše je tedy v ě d o m í něčeho a vůle k něčemu. Vědomí a vůle společného osudu, řekl jsem. Není to jen poznání, že žijeme jako společenství na témže území, že máme společné dějiny a že náležíme k těmž kmeni. I toto poznání je nutné - ale nestačí vytvořit z kulturního a přirozeného společenství národ, nestačí vdechnout mu duši. K tomu je třeba, aby národ znal svoje poslání, svůj úkol a svou práci - vykonanou, ale hlavně tu, jež čeká. Je třeba, aby byl zajedno v interpretaci svých dějin a rozhodujících historických okamžiků, aby se shodoval v hodnocení nejvyšších metafysických i mravních skutečností: Boha a člověka. Aby žil v pravdě a naučil se nazývat věci a skutky jejich pravým jménem.

Národy s vědomím rozpolceným anebo umaveným, s duší vydrancovanou a se zrakem zakaleným, jenž vidí jen společenství hmotných obzorů, hrubé fyzické síly a hospodářských cílů, s vědomím zlhostejnělým k mravním a metafysickým hodnotám, uzavřel si cesty k duchovním zdrojům, jež jsou nezbytné k jeho životu a ohluchl ke slovům svých básníků, umělců a světců, zbyli-li jací. Podlamuje si tak vůli k životu, protože není už schopen odříkání a oběti, jež jsou eminentním projevem duchovní síly a její přítomnosti v životě a duši náro-

da. Národ s prázdnou duší a se zeschlým srdcem volil nicotu místo bytí a smrt místo života. Proto národy bez vědomí svého mravního a náboženského poslání pomalu umírají - vraždíce sebe. Je nám smutno na opuštěné vesnici s rozpadávajícími se domy, s vydrancovaným kostelíkem a rozbitými okny. Kostelní věž s opelichanou střechou žaluje k nebi o nevěrnosti a hlásá blízkost trestu. Musí jít tedy o velké a stěžejní povinnosti národů, trestá-li Bůh jejich zradu už na této zemi, a to smrtí.

Děravá, rozpolcená a puklá duše žízní a prahne; chce však jen brát, ale nemůže už nic dát. Národní společenství je tvořeno rytmem dávání a přijímání, napětím mezi životem a smrtí, radostí a bolestí, bohatstvím a dobrovolnou, obětovanou chudobou. Vyschnou-li prameny obětí, modlitby, vůle k životu a láska, jak může přežít národ na této mravní a duchovní poušti?

Srdce, jež stvořilo národy, vymezilo úkoly a přiřklo práci a dalo poslání, je milosrdné, i když trestá. Svou láskou budí básníky a posílá světce, aby burcovali, aby hojili rozjitřené a bolavé rány, aby překlenu-li pukliny a propasti nicoty, aby budili vůli uspanou narkotikem hmoty drogou sebelásky, aby volali k boji a k práci.

Najde i můj národ vědomí svého duchovního osudu? Sjednotí svou na střepy rozbitou myšlenku a najde zase před sebou cestu i práci, již mu dal Bůh? Bude mít zase vůli žít a tvořit a stavět a umírat za svoje ideály? Pochopí onen tajemný Boží paradox, který říká: "Kdo miluje svůj život, ten jej ztratí, a kdo jej ztratí pro Mne, ten jej nalezne"?

Ve snu i v bdění, na cestách i v hodinách odpočinku tyto otázky tíží mou duši.

Jejich otazníky jsou jako ohnuté šavle, jež boďají, protínají vědomí i vůli - jejich zvuk a řinčení je volání k boji, k práci k oběti, k odpovědi.

III. Úkol.

"Nezničitelně jsem a jsem částí a údem národa, jemuž je určena práce a dán cíl; a řeknu-li BUDU, musím též říci BUDEM" / Jakub Deml/.

Nevolil jsem zem zrození svého, nerozhodoval jsem o zakřivení obzoru svého kraje, o chuti žitného chleba, o vůni růží a šeříku, jenž rostl pod našimi okny, o melodii splavu a bublání potoka, o barvě našich lesů, luk a mebe, o čistotě našich studánek, o směru pěšin a polních cest, o skupenství své krve a objemu svého srdce. Ani jsem nebyl brán v potaz, když se rodil můj národ, když hledal a nalézal své jméno před tváří Boží, když stavěl své chrámy a své kaple, když bojoval, krvácel, mluval, nenáviděl, rodil a zabíjel své světce, aby jim pak stavěl oltáře, když usínal, aby byl probuzen a když opojen jedem nevěry bloudil v začarovaném kruhu nicoty a putoval po stezkách smrti, trhaje jako bezcenný cár své dědictví svaté a vzácné, směje se Kristovu kříži.

Byl jsem však poslán na toto místo, do této země, do tohoto času šerosvitu - stmívání či úsvitu? - do této doby úzkosti, ran, puklých cisteren, vydrancovaných duší, rozvrácených srdcí a opuštěných kostelů. Poslám a postaven jako stráž! Kým? Bohem. Protože Jeho ruka uhnětla mé srdce i celou mou bytost ze země české a protože Jeho vykupující Milost mne pokřtila vodou, jež vytryskla z českého pramene!

Nevolil jsem a nerozhodoval jsem. A dnes, i kdybych volit směl, jinak bych nevolil svůj národ a svůj domov - své svaté právo, ale i

úkol a odpovědnost. V domově a v národu mi bylo dáno mnoho - léno, dar, právo - a úkol. Bylo mi dáno, abych i já dal. Nelze jen brát. K rovnováze života patří i dávání. Byl jsem postaven do své země nejen jako stráž, jež bdí a hlídá, nýbrž byl jsem i poslán jako dělník a správce.

Chci vidět celý svůj úkol a svou práci. Nebyl jsem jen poslán ochraňovat, to co je, protože duše mého národa a její hřivny jsou v neustálém dění. Bytí každé národní duše je dění a stávání. Tuším, že můj úkol spočívá v činné a tvůrčí účasti na dění a životě národní duše, na utváření jejího duchovního osudu.

Můj domov a moje vlast nejsou tedy pro mne jen právem, nýbrž i Božím imperativem a výzvou. Nelze jím uhneut, i kdybych chtěl. Nemohu nebýt člověkem, když jím jsem a jeden můj pól nemůže nemít kořeny na této zemi, v domově a národě. Nemohu být slepý, když vidím, že Bůh zvolil místo pro mne i pro mé bratry na této zemi. Nemohu být hluchý, když slyším hlas, jenž rozechvívá mé svědomí a jenž mne volá ke konkrétní práci a dává poslání.

Domnívám se, že dnes v čase velkých filosofických přesunů a dozrávajícího skepticismu nejzákladnější povinností k domovu a k národu je POZNÁNÍ jejich osudu a smyslu národní existence a národní tradice. Jde o to najít pravou tvář a určující síly naší domácí tradice, najít směr cest našeho národa a imperativy jeho mravního poslání v Evropě a mezi národy světa.

To znamená hledat, v pokoře a s otevřeným srdcem pro každou pravdu, hledat určité vyrovnání v bolestné otázce rozpolcené národní tradice, jež snad nedělí tolik sám národ na dvě skupiny, jako spíše srdce každé-

ho jednotlivého členu. Můžeme se stát stavitelé národní duše, budeme-li znát její zákon a její nesnost. Bylo by zradou, kdybychom si něco namlouvali a zakrývali a kdybychom ze samé pýchy či slabosti nechtěli vidět trhliny v srdci svého národa. Vina i hřích potřebují vykoupení, potřebují vyznání a slz, předsevzetí, pokání a nápravy. Nikdo nemá právo – ani členové velkých a silných národů – nás hanobit za to, že hledáme lék na své rány. Nemají právo nás pomlouvat, slyší-li náš hlas a naše vyznání vin a vidí-li, že v úzkosti měříme hloubky svých ran a počítáme své pády. My sami však nechceme zapomínat, že vyznání vin a vidění nemoci má jen tehdy cenu, vede-li k nápravě a vede-li k léčbě. Jinak by to byl nezdravý a morbidní postoj chtít jen obnažovat a černit svou zem. Byl by to hřích Chámův. Hranicí mezi Chámovým hříchem a vykupujícím vyznáním je láska, jež léčí, pomáhá, napřimuje, zaceluje a zachraňuje. Chám nebyl schopen lásky, nýbrž jen nečistého úšklebku a zvrácené radosti. Kde ví, zda morbidností své zvrácenosti a nestoudným odkrýváním vin a pádů své země, nechceme někdy přikrývat svou vlastní mravní bídu a své vlastní zrady?

Národ nežije jen z minulosti. Potřebuje i přítomnost a jeho denním chlebem je naděje, která musí dostat určitý tvar národního programu a ideálu. A to je druhý úkol našich myšlenek a našich rukou; najít tuto naději, tento denní chléb, ideál a program – a postavit vysuté mosty a napřážené cesty do budoucnosti. Není bídou našeho národa, že nemá nejhustší silniční síť a že jeho dálnice jsou nedokonalé. Je však jeho nebezpečím a jeho nemocí, že ztratil a sešel s cest a stezek, jež vedli k čistým horským pramenům. Je jeho bídou, že chce ukájet svou metafyzickou žízeň zkaženou vodou

bažin. Nechceme zapomenout, že cesty k mravním a duchovním zdrojům jsou úzké, trnité a příkré. Nechceme zapomenout, že vedou přes statečnost, čistotu a opravdovost našich sedcí a duší.

• • •

VILÉM KOSTKA

ČEKÁNÍ NA GODOTA

Na jevišti již půl hodiny dva vandráci sedí na polní cestě pod holým stromem, střídavě si obouvají a zouvají škrpály a vedou nesouvislé řeči. Konečně jeden si dá na hlavu svou buřinku, bez níž, jak se jinde praví, neumí myslet, a řekne:

" Pojďme ! "

" Nesmíme, " zavrtí hlavou druhý.

" Proč ne ? "

" Čekáme na Godota ".

" A...ch ! ", vzdychne zoufale první.

Za mnou na sedadlech sedí jakýsi ne mladý, ne starý párek lidí.

" To je otrava ", téměř hlasitě si zasteskne on.

" Tak co ? ", praví ona, " máme se zvednout a jít ? "

" Ano, pojďme : "

Oba však jako ostatní zůstávají sedět - ještě po dvě dlouhé hodiny. Jako ti dva lajdáci na jevišti, patrně čekají na Godota.

Kdo je vlastně onen Godot ze známé hry En Attendant Godot Samuela Becketta ? Co znamená vlastně celá tato tragikomedie, jejíž sláva se zakládá také na její nesrozumitelnosti ? Víím, že mnoho kritiků a vykladačů v ní vidělo obraz dnešního lidstva, přešlapujícího v

očekávání příchodu neznámého Boha, který mi-
jak nespíchá se dáti poznat. Když jsem hru
viděl v Paříži v minulém roce, když ve Střed-
ní Evropě se ledacos dále a když z Maďarska
volali o pomoc, byl jsem v pokušení vidět ve
hře tragickou komedii svého vlastního náro-
da. "Neplýtvajme časem klábosením", říká
jedem z lajdáků - jménem Vladimír, což je ku-
podivu slovanské jméno na irského autora.

"Udělejme něco - dokud je příležitost. Ne
každý den se můžeme stát užiteční". A o kou-
sek dále: "Celému lidstvu jsou určeny ty-
hle křiky o pomoc, které mám dosud znějí v
uších! Vždyť zde - a nyní jde o celé lid-
stvo, tedy i o nás, ať se nám to líbí nebo
ne! Udělejme, co můžeme nejvíc - dokud není
pozdě!"

Na to se Vladimír zas posadí a rozmýšlí úsi-
lovně všechna pro a proti. "Čekáme na Godeta
... až přijde... nebo až se snese nec. Čekáme
přec na smluveném místě. Pravda, nejsme sva-
tí, ale čekáme na smluveném místě... Ne všich-
ni to dokáží ... jako my ..."

Ano, ne všichni dokáží tak čekat na smlu-
veném místě, jako my, Vladimírové! A tak bed-
livě rozmyšlet všechno pro a proti!

Přece však takovýhle československý vý-
klad Čekání na Godeta je trochu za vlasy
přitažený a krátkodechý. A trochu též lokál-
ně patriotický. Vždyť celé lidstvo přešlapuje
na jednom místě, střídavě obouvajíc a zouvajíc
si své boty, na co vlastně čeká? A věřte ne-
bo nevěřte, mně nejlepší odpověď dává onen u-
nuděný párek, sedící v parteru za mnou, a kte-
rý se nemůže rozhodnout k opuštění divadla,
protože si zaplatil své lístky, protože čeká
a čeká, že se na jevišti bude něco dít. Pro-
tože čeká na divadlo, bez kterého nemůže žít.
Pro mně je tragická komedie *En Attendant Go-*
det hrou o neexistující hře, je mi dramatem

lidstva čekajícího na drama, je mi komedií cheru, čekajícího zatím marně na začátek Aischylovy nebo Sofokleovy tragedie. V očekávání zrodu tragického smyslu života ... tak by se ona Beckettova hra mohla případně nazvat. Neboť jak je obecně známo, veliké tragické divadelní umění zemřelo. Na tom se přece shodují všichni pozorovatelé naší doby, všichni velicí kritici na Západě a snad i na Východě; te ví každý, kde viděl, nebo si přečetl moderní hry francouzské, americké i ruské, každý kde zná i tak vynikající spisovatele jako Sartra, Millera, Williamse, i každý kde se baví na musicals, aby se domů vrátil nespokojenější než šel do divadla. Samuel Beckett uděřil hřebík na hlavičku: napsal divadlo o divácích čekajících na divadlo a naplnil své jeviště lidmi, kteří nejdou domů, ač by tak učinili tak rádi. Autor tak geniálně tahá své návštěvníky za nos: dvě hodiny čekají na Godeta stejně jako oba lajdáci na jevišti, čekají na drama, které ovšem nepříjde a přijít nemůže.

Proč nemůže přijít? Proč ještě nestojíme u zrodu tragedie? Proč i náš národ je jen částí Beckettových diváků, čekajících na Godeta? Proč čekáme "na smluveném místě" až přijde .. nebo až nastane nec ?

Slyšíme-li slova "zrození tragedie", mimochodem si vzpomeneme na známý esey, napsaný v roce 1870-71 Nietschem. Kde čte tento esey dnes, snadno pozná, že je v mnohém překonaný a zastaralý, což ostatně již sám autor uznává ve své předmluvě k jeho vydání v roce 1881. Ať je tomu jakkoliv, zůstává skutečností, že od uveřejnění tohoto eseye rozdělujeme se všechno umění na dva genealogické prvky: na prvek dionyský a na prvek apollonský. První se prý zrodil ze starých orgiastických obřadů, uctívajících přírodu a přirozené pudry člověka v podobě boha Dionysa, jehož vyznava-

Či se opájeli vínem, narkotiky a pohlavností, odhazující lidskou individualnost v tanci a v hudbě, v chorálním zpěvu satyrů a titanů, nestarajících se o zítřek a nestarajících se ani o tvoření uměleckých děl, peněvadž byli sami největším uměleckým dílem. Prvek apollonský pak kladl důraz na sebeurčení a sebepoznání silného a krásného individua, snícího smělé fantasie odpuťané od přírodních ekvů, snícího fantasie plné světla, míry a harmonie. Ano, z Nietzscheho a z nikoho jiného i naše moderní doba si vzala ať již právem nebo neprávem antinomií, existující mezi lidem a intelektuály, mezi spontáním a hledaným, mezi konkrétním a abstraktním a konec konců i mezi uměleckým dílem a umělcem! A je zajímavé, že právě o tento dualismus, o toto rozštěpení mezi diváky a herce, mezi jevištěm a hledištěm, nám musí jít, chceme-li zkoumat dnešní úpadek divadelního umění. A tu přicházíme k poznání, že i kdyby byl Nietzsche právem kritizován, že jeho dělení neobstojí před nejnovějším historickým bádáním, přece obstojí slavně před zkušeností dnešní. Dnes se ukazuje, že Nietzsche ani tak přesně neodhalil zrození klasické řecké tragédie, jako prorocky vyhmátl zrod a počátek jejího úpadku v naší moderní době. Neboť možno ve zkratce prohlásit, že nedojde k zrození moderní tragédie, dokud bude železná opona oddělovat diváka od herců. A je právě geniálním činem Beckettovým, že železnou oponu jedním rázem odstranil a zas spojil hlediště s jevištěm v jeden prostor. Ovšem ne tím, že učinil z diváků herce, nýbrž že z herců učinil také jen diváky, čekající na divadlo. — Na Godota, který nejde a nejde. Proč nejde?

Odpověď na tuto otázku nalezneme nejnadejněji, když si uvědomíme, že se Nietzscheovi vlastně strašně křivdí, když si z něho vybíráme jen jeden umělecký dualismus. Nietzsche totiž v pod-

státě nikdy neříká, že dionyské a apollenské umění existuje vedle sebe. Vždyť on krásně ukazuje, že umění, respektive řecká tragédie jako prototyp velikého umění, vyrůstá z dionyského choru, když tento chor začne snít a kochat se ve své fantasii. Když přírodní a divoký satyr je uhozen prutem Apollonovým. Jen z mytického spojení dionyského prvku s apollonským dochází ke zrodu tragédie. Teprve pak chor, antický dav, vytvoří ze sebe herce a hrdinu, který pronluví a především jedná, / prosím abychom si všimli, že "actor" je nejdříve ten, kdo jedná, a teprve odvezeně ten, kdo hraje / za množství lidu, spojeného dionyskou přírodností, avšak konečně raněného bolestí individualistického sebepoznání. Podle Nietzscheho řecká tragédie se zrodila z ergiastického davu, když optimistická iluze metafysické "naivnosti" překonala spontánní epileptickou přitomností a když hrdina se konečně oddělil od přírody a od davu, z něhož vzešel.

Je-li tato Nietzscheova analýza zrodu tragédie správná, pak je patrné, že tragédie musí zemřít - a podle Nietzscheho umírá již s Euripidem, nakaženým sokrateskou moudrostí - ze dvojího důvodu: buď proto, že se rozpadne lidový chor, spojený radostí ze života, takže není a neexistuje prostředí, z něhož by mohl herce jako jednajícího hrdinu vystoupit, anebo herci z davu kdysi vystoupivší, zapomenou na svou úlohu a nešlechají zvířecí zástupy metafysickým prutem Apollonovým, depouštějí se zločinu, který byl dobře nazván zraudou vzdělanců.

Podívejme se nyní krátce na obě příčiny moderního úpadku divadelního umění.

První příčinou je nedostatek živého a spontánně citícího choru. Dnešní dav již netančí, jen se kreutí podle pokynu tanečních

mistrů. Již nezpívá jako zpívali naši dědeč -
 kové a babičky - nýbrž jen poslouchá cizí gra-
 mofenové desky. Již ani nejí, nýbrž jen si strká
 do úst vitaminy a kalerie. Dnešní cher ani nemí-
 luje a ani nenávidí - leda jen to, co se mu na-
 káže milovat nebo nenávidět. A především se neu-
 mí modlit, protože v nikoho a v nic nevěří, a
 nejméně v sebe, nejméně v možnost, že z něho
 a z nikoho jiného musí vyrůst příští hrdina,
 příští herec moderního divadla. Dnešní stav ne-
 ní vlastně vůbec chorem, poněvadž neumí zrodit
 aktory, neumí zrodit herce, kteří by za něho pro-
 mluvili. Dnešní stav je spokojen ve svém líném
 hledišti a ani ho nenapadne, aby se hnál na je-
 viště dějin. Ortegay Gasset měl pravdu, tisíc-
 krát neměl pravdu, když tvrdil, že se dav v na-
 šem století dostal k rozhodování. Naopak, dav,
 který byl vždy a všude na jevišti dějin po
 dlouhá tisíciletí, ve století dvacátém utekl z
 tohoto jeviště a usadil se do hlediště, aby jen
 čekal na to, co se bude dít, aby čekal na herce,
 které mu diktátoři vyberou, aby čekal na Godo-
 ta, o němž zhola nic neví. Vzpouza davů je v pod-
 statě vzpourou davů proti každé akci, proti tra-
 gickému pocitu života. Dav je dnes příliš líný
 a i jeho revoluce jsou v anglosaském světě prá-
 vem nazývány sit down strikes. Stávká to je
 nicnedělání, toť největší vymoženost davů naší
 doby. Usadit se, toť dnes největším činem, usa-
 dit se v hledišti. A čekat - nespokojeně čekat,
 na to, co se bude dít. Neděje se však nic ..
 My však sedíme a sedíme, čekajíce ... Není Ais-
 chyla ani Sofokla, poněvadž nemohou povstat ze
 vzduchoprázdna, či lépe řečeno z liduprázdna.
 Jak rozumím Františku Hrubínovi, když si přeje
 ve své poslední sbírce Můj zpěv, aby jeho zpěv
 byl jednou z oněch spěchajících vln, jež ženou
 do budoucna! Jak mu rozumím, když svému zpěvu
 říká:

A vždycky, vždycky pln buď člověka,

vězněm-li, ať jej lidská srdce vězní;
ať cokoliv jej zraní, poleká,
jen v liduprázdnu nezní!

Bohužel však je to jen zbožné přání. I Hrubínův zpěv zní v liduprázdnu ... již proto, že není nikde hlediště tak oddělené od jeviště jako - za železnou oponou!

Vím, vím, komunisté si to představovali jinak. Vše, co říkám, kriticky už viděli dávno. Jsouť vůbec lepší "v kritice" než v samostatném tvoření. Komunističtí nadšenci očekávali, že se tragedie a dobré divadlo zrodí, až z hledišť vyženou buržoy a abonenty, kteří chodí do divadla jíst bonbony a provdávat své dcery a až v hledištích zas zasedne-lid. Nuže, v hledišti sedí lid, bohužel je důraz na ono "sedění". Sedí tam lid, který má dále od aktivního antického choru, z něhož se rodili hrdinové a herci, než měli buržoazní abonenti. Sedí tam méně než lid, sedí tam básnický proletariát, to je dav zbavený míru a víry a životní radosti a vůle k činu. Není tam chor opojený životem, nýbrž otroci, unavení otročinou, přivedení často do divadla na řetěze. Nesedí tam chor, který má co říci, nýbrž jen dav, jehož jedinou vychvalovanou vlastností je, že umí poslouchat. Ani sám Apollo by z tohoto proletariátu nevykřesal jiskru života, ani kdyby svým prutem řezal sebe více. Kdyby začal řezat, domlátil by se jen opakování sloganů marxistické dialektiky, jež bohužel není dobrým pařeníštěm pro vzrůst orgiastických opojení. Z takového davu nemůže vystoupit hrdina, snad jen stachanovec nebo lidový komisař. Z takového davu snad vstanou noví bojovníci podle "spisovatele Zápotockého", mohou z něho vstát nejvýš jen "zasloužilí umělci", nikoliv noví Aischylové.

Západ má proti zemím za železnou oponou

přednost: zde se upřímněji přiznává, že divadelní ředitelé chtějí vydělávat peníze a tečka. Nepředstírá se zde, že se buduje nový svět - jako to činí komunisté. Že se buduje nový svět, při čemž davy sedí a čekají - bůhví na co nebo na koho. Na Godota patrně.

Veliká tragedie se může zrodit jen tehdy, když plamen doutnající v hledišti se přenesse na jeviště a zapálí tam dramatickou akci. Herec musí mluvit za tisíce. Nemají-li ovšem tisícové co říci, nemá co říci ani herec. O x 1.000 je zase jen 0. Jako před železnou oponou, tak také za ní, dav nemá co říci. Největší železnou oponou je opona, oddělující hlediště od jeviště. Dali jsme ji tam, aby požár z hlediště se nepřenesl na jeviště a obráceně, což je zařízení velice opatrné. Z opatrnosti se ovšem žádné veliké umění dramatické zrodit nemůže. Jeť umění hýřivé a marnotratné a spořiví otcové města je nikdy neměli rádi.

Vždy jim bylo nebezpečné a neslušné. Vždy především na divadlo zehrali. Nikdy se jim však docela nepodařilo dostat je do ruky. Až za komunismu. Nazvali to revolucí....

Dovolte mi, abych se zasmál. Čtu v novinách, že v komunistickém roce tom a tom nejčastěji hrajou operou kromě Prodané nevěsty, byla v pražském Národním - Traviata! Čtu v komunistickém tisku, že si lidé přejí vydávání více spisů Viktora Huga, Jacka Londa a Julia Verneho! Jaká to revoluce, jak hluboká to revoluce proti starým pasivním konsumentům umění! A jak hrozný bankrot komunistických kulturních snah! Kde je nová doba, kterou jste tak halasně oznámili? V parku národní kultury v Moskvě jsem kdysi viděl, jak se párky dávají s oblibou fotografovat před kulisou znázorňující schodiště ve Versailles, nebo stříhaný park zámku Sans-Souci. Starší diváci, sedící se svými bonbomy na divadelních křeslech,

viděli ještě na jevišti věci, které ještě jakžtakž znali, a i ten Alfred a Violeta byli z jejich masa a krve. Dnešní diváci se dávají jen fotografovat před kulisami věcí, které nevytvořili a které neznají. To nazýváte revolucí kulturní soudruzi? Ještě nikdy nebyla tak těžká železná opona mezi diváky a herei jako je dnes u vás, vy opatrní, třikrát opatrní!

Ne, to nebude revoluce, to bude teprve první a pravá revoluce, až se zas po dlouhé době lid zmocní divadla a až skutečně vstane ze svých míst v hledišti a zas se pohrme na jeviště. Pak teprve vstanou skuteční noví bojovníci. Až zase lid bude hrát sám, až zase bude sám jednat jako jednal a hrál sám v době klasického Řecka, jako hrál ve středověku i později své lidové hry před svými chrámy, kdy i takový Calderón byl jen jeho mluvčím! A až bude hrát, co se jemu bude líbit, až bude pánem ve svém divadle, až bude pánem na prknech, které se nazvaly světem. To teprve bude pravá revoluce, až lid zas promluví, až zas se promění z mlčící ryby v chor, který zase na jevišti života bude tančit a zpívat jak mu bude líbo, jak se mu zachce, jak mu zobák narostl! Až zas bude svobodem a tvořitelem své vlastní budoucnosti a své vlastní kultury. Až rozbije železnou oponu.

Revoluce – pravá revoluce, byla nedávno v Maďarsku. Chcete důkaz?

Maďarský dramatik a autor několika i za hranicemi známých her, Gyula Hay, řekl dopisovateli francouzské revue Preuves několik slov o své vnitřní proměně z komunisty ve svobodného člověka: " Nemohu tvrdit, že jsem já byl učitelem maďarské mládeže. Pravda je, že mládež učila mne. Přímou mne strkala do správného směru ... Já jsem si nevybral svobodu; byla mi vnucena tlakem mladých lidí". Možná mít lepší důkaz? Není za těchto okol-

ností dobré maďarské drama již na cestě? I když se z dramatu stala tragedie, maďarský lid již na Godota nečeká.

Mnoho se dnes mluví o stále rostoucím konformismu, o konformismu, jež je jednou - a jen jednou - z nejodpornějších forem komunismu. Konformismus je dnes jedním z nejpěšnějších ideologických učení a šedivým pseudonáboženstvím dneška. Málem bych byl řekl, že je vedoucím hnutím tohoto století, ač vím, že není hnutím, nýbrž - seděním. Seděním v hledišti. Dnešní, v divadle sedící dav, zřiká se své tisícileté úlohy choru, odmítá být líhní hrdinů. Úspěch konformismu - a tím také úspěch komunismu! Možno skoro na sto procent vysvětlit snahou davu, utéci od odpovědnosti, utéci od dramatu, jehož obsahem je vždy boj jedince s kolektivem a osudem. Úspěch konformismu možno vysvětlit v sladkém a líném spočinutí ve víře v determinismus prostředí a ve víře v historickou nutnost. Tragický pocit života není myslitelný bez svobodné vůle. Neexistuje drama, v němž by se hrdina neměl rozhodovat. Proto tragická komedie *En Attendant Godot* není tragedií, nýbrž je jen čekáním na ní. Tajemný Godot není konec konců nic jiného, než svobodná vůle.

Druhý důvod, proč v moderní době se nerodí tragedie, možno odbyť jen krátce. Jeť druhým důvodem nedostatek hereců-aktorů, vystoupivších z choru, a není jistě třeba tento nedostatek prokazovat, když tvrdíme, že neexistuje chor, z něhož jedině mohou vystoupit. Apollo nešlehá svým metafysickým prutem již proto, že nemá koho šlehat. Optimistická metafysická iluze, o níž píše Nietzsche, patří minulosti a stará třída herců, hrdinů a kleriků, která tuto ilusi dříve rozdávala davům, zradila zástupy a odhodila masky hrdinů. Odhodila tyto masky, protože splynula s davy k nerozeznání, prohlásila, že

nechce být nic jiného než davem, že nechce být nic více. Tato třída vzdělců, či přesněji řečeno bývalých vzdělců, dnes jí a pije s "lidem", a co více, sedí s ním v hledišti, čekajíc, co se bude dít. Jako by se něco vůbec mohlo dít, kromě přibližování noci! A jak tam v tom hledišti sedí, tak jí ubývá mozku a přibývá jí na váze v oněch částech těla, která jsou užitečná při sedění.

Estragon a Vladimír, naši dva vandráci z hry En Attendant Godot, jsou ztělesněním prototypu těchto "herců", kteří vlastně žádnými herci nejsou, nýbrž jen diváky, čekajícími na drama, a "hrajícími" ono čekání.

Beckett v nich vytvořil karikaturu herce-aktora, karikaturu, jdoucí až k bodu mrazu. Je jeho zásluhou, že postavil na scénu herce nehrající, aktory nic nedělající. Oba vandráci jsou geniální karikaturou vzdělců, kteří zradili své poslání, svou dramatickou úlohu.

& & &

Alexander H E I D L E R :Z POLITICKÉ FILOSOFIE SV. TOMÁŠE AQUINSKÉHO

V polovině XIII.století, právě když byla dokončena Notre Dame, přednášel na pařížské universitě muž, ve kterém jakoby se spojilo všechno, co udělalo Evropu Evropou: genius a světec, vědec a svým způsobem i básník, řeckou antiku odchovaný filosof a opravdový kníže mezi křesťanskými theology, střízlivý intelektualista a ztlumeně vřelý mystik, tvůrce kulturní synthesy, který zpracoval Platona i Izaiáše, Aristotela i sv.Pavla, Senecu i sv.Augustina, chladné mohamedánské aristoteliky i plamenné křesťanské platoniky - a tak za vydatného použití kvádrů židovských, řeckých i arabských vybudoval gotickou katedrálu vrcholné křesťanské moudrosti. Byl to Tomáš, nejmladší syn hraběte Landulfa z Aquina, kdysi předního vasala Fridricha II., kněz chudého kazatelského řádu sv.Dominika.

Méně odvážní současníci mu vytýkali, že dobré víno Kristovo ředí vodou pohanské filosofie. Ale Tomáš jim odpovídal: "Ti, kdo v posvátné nauce užívají pramenů světské moudrosti ve službách víry, neředí víno vodou, nýbrž proměňují vodu ve víno. - Theologie má být v čele všech ostatních věd a používat jejich výsledků".

Tomáš Aquinský je myslitel velmi abstraktní. Než se vžijeme do jeho světa, býváme v pokušení reptat, že "andělský učitel", jak mu Církev říká, není učitelem trochu víc lidským. Nezasvěcený čtenář, který si při zběžném čtení s jeho abstrakcemi neví rady, se možná chytne několika konkrétních zmínek a příkladů, řeče-

ných často jen mimochodem a setva pochopitelných bez hlavní myšlenkové souvislosti, a má pak ovšem skreslenou představu o celku. Neboť právě na těch abstraktních myšlenkových rovinách zde spočívá veškerý důraz, a právě jimi je Tomáš "obecný učitel", který se své vysoké varty v zásadě předem odpevďěl na pochybnosti a omyly budoucích staletí až po naši dobu. Kde zůstal více na povrchu věcí, tam byl snad příliš poplatný svým starověkým mistrům i názorům a poměrům své vlastní doby; kde zajel na hlubinu, tam nás najednou udiví "moderností" svých postřehů, ať už se týkají přírody, člověka nebo Boha. Snad se mám některé z těchto postřehů mohou zdát až příliš samozřejmé; ale bývá to samozřejmost Kolumbeva vajíčka, samozřejmost, která se do té míry předpokládá, že na ní nikdo nemyslí - a že nikoho nenapadne, aby hledal její důvody a aby z ní vyvedl důsledky. A právě to je úkol filosofie.

Tak musíme chápat i Tomášovu filosofii politickou. Vezměte tuto větu: "Není možné, aby byl člověk dobrý, nemá-li správný vztah k obecnému blahu". Samozřejmost, chcete-li, ale je v ní naznačen celý vzájemný poměr mezi mravností a politikou, je v ní vyjádřen i jediný možný základ dobře fungující demokracie. Kolik bylo "dobrých lidí" v Německu před Hitlerem, u nás před Gottwaldem, kteří se "nestarali o politiku"! A kolik bylo "politiků", kteří se ve skutečnosti nestarali o obecné blaho, o správný vztah k němu, o to, aby byli dobří!

"Obecné blaho", to je základní pojem Tomášovy politické filosofie. U něho to není naprosto řečnický *Locus communis*. Pro něho má pojem obecného blaha metafysickou hloubku a je podstatnou složkou celého pohledu na svět. Zamysleme se nad takovými věťmi: "Vzájemný řád jednotlivých složek vesmíru je založen na řádu, který spojuje celý vesmír s Bohem.

Bůh je jeden a stvořil jednotu; nejenže každá bytost je sama v sobě jedna, ale všechny věci vytvářejí v jistém smyslu jeden dokonalý celek. — Co je v tvorstvu v nejvyšším smyslu dobrého, to je dobro celkového řádu všehomíra, o němž říká Filosof /Aristoteles/, že je nejvyšším způsobem dokonalý. S tím souhlasí to, čemu učí písmo svaté. O jednotlivých Božích dílech se praví, že bylo dobré; ale když Bůh viděl všechno, co udělal, bylo to velmi dobré. — Ačkoliv je duch více než hmota, přece by svět, v němž by byly jen duchovní bytosti, nebyl lepší, nýbrž méně dokonalý. — Ačkoliv by byla lepší bytost, která by neochvějně lnu-la k Bohu, přece je dobrá i taková, která je schopna k němu lnout, nebo se od něho odvrátit. A tak je svět, v němž jsou obě skupiny bytostí, lepší než takový, v němž by byla jen jedna skupina. — Ve všem, co pochází od Boha, je řád. Řád věcí spočívá v tom, že jedny jsou druhými vedeny k Bohu.

V tomto kosmickém "obecném blahu", má člověk mimořádné postavení: "V oblasti hmoty je nejvyšší to, co se přímo dotýká nejnižšího stupně v oblasti ducha, totiž lidské tělo, spojené s duší. Proto se říká, že lidská duše je horizont; je na rozhraní mezi hmotnou a nehmotnou oblastí; sama je nehmotná a oživuje tělo. — K úplné dokonalosti všehomíra bylo třeba, aby byly stvořeny bytosti, které se vrací k Bohu nejen tím, že jsou mu v nějakém smyslu podobné, nýbrž i bezprostředním, osobním úkonem. To se může stát jen úkonem rozumového poznání a svobodné vůle, neboť i Bůh takto sám sebe poznává a miluje. Proto bylo k poslední dokonalosti všehomíra třeba, aby v něm byly bytosti, obdařené duchem. — Čím vyšší je stupeň, na kterém stojí nějaká bytost ve vesmíru, tím více je třeba, aby měla účast na onom řádu, v němž je obecné dobro všehomíra".

Kosmický řád Stvořitelův se má obrazet v řádu, který si svobodně ukládají lidé, když tvoří společnost. Na stejné úrovni hodnot jsou podle sv. Tomáše vyšší ty, jež mají společenský význam; ale osobní hodnota vyššího řádu má naopak přednost před společenskou hodnotou řádu nižšího: "Čím užší vztah má nějaká ctnost k obecnému blahu, tím výše stojí v pořadí ctností. Spravedlnost a statečnost mají užší vztah k obecnému blahu než pouhá osobní ukázněnost. - Dobro celku převyšuje osobní dobro jednotlivce - pokud ovšem obojí chápeme na stejné rovině. Dobro Boží milosti v jednom člověku je vyšší než přirozené dobro celého vesmíru".

Již z toho plynou jasné meze lidského zákona a státní moci: "Mezi lidskými ctnostmi je to jen spravedlnost, v jejímž pojmu je obsažen přesný závazek, viditelně splatný a splatitelný dluh. Proto může zákonodárství jen natolik zasahovat do mravní oblasti, na kolik v ní běží o spravedlnost. - Lidský zákon může ukládat předpisy jenom stran spravedlnosti. Jestliže předpisuje úkony jiných ctností, jsou závazné jen natolik, nakolik snad za určitých okolností nabývají i ony povahu spravedlnosti. - Člověk, který je zákonodárcem lidských zákonů, má právo soudit jen o vnějším jednání. Soudit vnitřní postoje vůle má právo jen Bůh, zákonodárce zákona Božího. - Smysl každého zákona je obecné blaho lidí, a jenom natolik je to zákon, který zavazuje. Jestliže v této věci selhává, nemá závazné síly. - Smysl lidského zákona je umožnit přátelství mezi lidmi; smysl Božího zákona je umožnit přátelství mezi Bohem a lidmi".

Pro Tomášovu politickou filosofii je také velmi důležité jeho chápání moci: "Jako je v nejvyšší míře dobré, jetliže měkdo užívá moci, aby mnoha lidem dobře vládl, tak je zase v

nejvyšší míře zlé, jestliže ji zneužívá. Moc se tedy může obrátit k dobrému i zlému. - Boží moc je totéž, co Boží dobrota. Bůh tedy nemůže své moci užít jinak než dobře. To však nenajdeme u lidí. Proto nestačí ke štěstí, aby se člověk podobal Bohu mocí, ledaže by se mu stal podobným i dobrotou".

Když jsme se takto zamyslili nad vlastními slovy sv. Tomáše, takřka namátkou vybranými z různých jeho spisů, můžeme se pokusit o souvislý přehled jeho politické ethiky, zvláště pokud se dotýká našich dnešních problémů.

Za základní měřítko dobrého nebo špatného politického režimu považuje sv. Tomáš otázku, zda vláda usiluje o dobro všech občanů, zda má na mysli obecné blaho, či hledá jen vlastní prospěch, prospěch vládnoucích osob nebo vládnoucí skupiny a strany. Podle toho pak rozlišuje mezi monarchií a tyranií, mezi aristokracií a oligarchií, mezi demokracií a ochlokracií nebo anarchií. Vláda jednoho člověka, monarchie, se může zvrhnout v nespravedlivou tyranii. Vláda vybrané skupiny lidí, aristokracie v původním slova smyslu, se může zvrhnout v nespravedlivou oligarchii. Vláda všeho lidu, demokracie, se může zvrhnout v nespravedlivou ochlokracii, vládu luzy, nebo přímo rozložit do úplné anarchie. Měřítkem je tu právě politická spravedlnost, která vyžaduje, aby se vládlo ve prospěch občanského celku a ne ve prospěch jednotlivců nebo dílčích skupin národa.

Proto také sv. Tomáš za ideální režim považuje spojení všech tří prvků: prvku monarchického, aby totiž hlava státu byla vybavena silnou autoritou mravní i právní, prvku aristokratického, aby byla státní moc zároveň náležitě decentralisována a to opět prostřednictvím lidí vysokých mravních kvalit, a prvku demokratického, aby totiž hlava státu a ti, kdo vládou v jeho částech a složkách, byli

sveobodně volení lidem a z lidu; aby měl každý občan právo sveobodně volit a být sveobodně zvolen ke všem stupňům státní autority. Toto spojení všech tří prvků nejlépe zajišťuje vzájemnou kontrolu a tak také může nejlépe, pokud je to v lidských silách, zabránit zneužívání moci. Je zřejmé, že právě toto spojení má dnes na mysli každý, kdo vážně usiluje o zdravou demokracii; přímá a naprostá vláda lidu je možná snad jen v malých venkovských kantonech Švýcarska, jinak bývá spíše demagogickým heslem.

Naopak zase nejhorší režim je takový, který spojuje v jedno tyranii, oligarchii a ochlokracii: tyranii, protože v čele státu stojí diktátor nebo skupina diktátorů, kterým běží jen o sobecké zájmy vlastní osoby nebo kliky; oligarchii, protože jedna strana neomezeně a sebecky vládne na úkor všech ostatních stran a skupin občanů; ochlokracii, protože se taková vláda místo pravého mínění lidu dovolává jen projevů demagogicky zmobilizovaného davu. Na první pohled je zřejmé, že toto spojení všech prvků špatné vlády se nejvýrazněji projevuje v moderních diktaturách fašistického a zvláště komunistického typu.

Na autoritu spravedlivé vlády, ať už v jejím složení převládá ten či onen prvek, klade sv. Tomáš a s ním celá křesťanská mraveuka veliký důraz. Stát a vláda jsou nutné pro opravdu lidský život, jsou tedy od Boha, který člověka takto stvořil, a ve své oblasti zastupují autoritu Boží. Sv. Tomáš je dokonce přesvědčen, že jakási vláda, jakási veřejná autorita by byla v lidské společnosti užitečná a potřebná, i kdyby byli první lidé nezhrěšili a kdyby tedy lidstvo zůstalo ve stavu prvotní nadpřirozené nevinности. Tím spíše je jí třeba v dnešním lidstvu, které je postiženo následky prvotního hříchu. Teď je to ovšem zároveň spojeno s nebezpečím, že může být vlády a veřejné autority zneužito.

Z těchto skutečností plynou významné mravní důsledky. Vládu, která je aspoň v zásadě spravedlivá, mají občané poslouchat. Je to jejich mravní povinnost, v podstatě stejná jako ta, kterou zdůrazňuje 4. Boží přikázání: "Cti otce svého i matku svou!" Ale již tato povinnost má své meze. Sv. Tomáš označuje zvláště dva případy. Nejsme povinni, ba ani nesmíme poslechnout vládu, když nám nařizuje něco špatného a hříšného, tedy něco, co je proti Božímu přikázání. Zde platí slova sv. Petra, kterými apoštol odmítl nespravedlivé požadavky židovské velerady: "Víc musíme poslouchat Boha než lidi!" V takovém případě lidská vláda sama přestává zastupovat Boha a ztrácí veškerou autoritu. Podobně přestává povinnost poslušnosti tam, kde vláda, byť jinak spravedlivá, překračuje své přirozené meze své autority. Člověk člověku může předepsat vnější čin, nemůže mu předepsat vnitřní smýšlení. To je jeho osobní záležitost před Bohem. Státní autorita nesmí také libovolně zasahovat do oblastí jiných základních společenských celků, na příklad do náboženské oblasti, která patří církvi, nebo do života rodiny a do zásadního práva rodičů, určovat výchovu svých dětí.

To platí již o přehmatech vlády jinak v zásadě spravedlivé. Tím více to platí o vládě, která se celým svým zaměřením sama postavila na stranu bezpráví. Takové zneužívání vládní moci považuje Tomáš za velmi těžký hřích. Do slova na příklad píše; "Jestliže některý vládce násilně vymáhá to, co mu nepatří, je to loupež a zločin. Zde platí výrok sv. Augustina: "Jakmile je odstraněna spravedlnost, co jiného jsou vlády, než velké lupičské tlupy? A naopak, lupičské tlupy jsou vlastně jen neoprávněné a nespravedlivé vlády v malém" - A prorok Ezechiel píše: "Jejich vládci si mezi nimi počínají jako vlci, uchvacují kořist!" Proto pokračuje

Tomáš - mají takoví vládci povinnost nahradit škodu, kterou způsobili stejně jako lupiči. A při tom je jejich hřích tím větší než hřích lupičů, čím více a všeobecněji ohrožují veřejnou spravedlnost, ačkoliv bylo právě jejich úkolem, aby ji zabezpečili". /Summa Theologica 2 - 2,66, 8 ad 3./

Dojde-li k takové vládní soustavě, mění se velmi významně i mravní povinnosti občanů vůči vládě. Každá vzpoura proti spravedlivé vládě je podle Tomáše velmi těžký hřích, protože ohrožuje nejen blaho soukromé, nýbrž i obecné. Ale o tyranských režimech sv. Tomáš píše: "Tyranský režim není spravedlivý, protože není zaměřen k obecnému blahu, nýbrž k sobeckému prospěchu vládnoucích. Proto se nedopouští hříšné vzpoury ten, kdo se snaží odstranit takový režim. Hřích by to byl jen tehdy, kdyby někdo narušoval tyranský režim způsobem tak neukázněným, že by občanstvo utrpělo větší škody z následujícího rozvratu než z tyranského režimu samého. Hlavní rozvratník je však sám tyran, který občany vyvolává nesvornost a třídní boj, aby lépe zabezpečil svou vládu. V tom je totiž podstata tyranského režimu; je zaměřen k sobeckému prospěchu vládnoucího - na škodu veškerého množství občanů". /Summa Theologica 2 - 2,42,2 ad 3./

Na základě této nauky Tomáše Aquinského je na první pohled zřejmé, že komunistický režim, na příklad takový, jako je dnes v Československu, z mravního hlediska patří mezi režimy tyranské. Všechna práva celého množství občanů, práva náboženská, rodinná, politická i majetková, jsou zde násilně omezována nebo přímo porušována ve prospěch dílčích zájmů a celku nepřijatelných cílů poměrně malé skupiny fanatických komunistů a jejich sobecky ziskových soupeřů. Stavět se na odpor takovému režimu a usilovat o jeho odstranění je mravně dovoleno. Jestliže se to děje s dobrým úmyslem a ukáz-

němým způsobem, je to dobrý čin. Kdo se při tom vydává v nebezpečí, projevuje ctnost křesťanské statečnosti, stejně jako ve spravedlivé válce.

Mnoho ovšem záleží na dobrém úmyslu a na ukázněném způsobu. Odpor proti nespravedlivému režimu by byl mravně znehodnocen, kdyby jeho původci měli na mysli zase jen nějaké sobecké zájmy, nebo touhu po pomstě a ne obecné blaho všech občanů. A každý pokus o odstranění tyránů musí být dobře rozvážen a podniknut v pravý okamžik, aby nevyvolal ještě větší pohromy. Proto je dobré, je-li takový pokus veden nositelem nějaké veřejné autority, který může záručit aspoň minimální souvislost státního života. - Nemýlím-li se, vedla tato zásada sv. Tomáše na příklad kardinála Wyszyńskiego k tomu, aby se postavil za Wladislava Gomulku; jen člověk jeho typu a postavení se v konkrétní situaci Polska mohl postarat o to, aby byl učiněn pokrok na cestě k svobodě, aniž v zemi nastal rozvrat se všemi následky podle maďarského příkladu, což by nakonec způsobilo občanstvu větší duchovní i hmotné škody než dosavadní tyranský režim.

Máme-li na mysli tyto zásady, naučíme se rozlišovat mezi oportunismem, při kterém běží o sobecký prospěch jednotlivců a politickou oportunitou, která může být požadavkem mravního zřetele na obecné blaho. Osobní statečnost je pravá ctnost jen tehdy, slouží-li spravedlivé věci. Ale i zde opět musíme rozlišovat mezi dvěma způsoby statečnosti: mezi statečností toho, kdo neochvějně vytrvá v dobrém, když je na něho útočeno, a statečností toho, kdo sám útočí ve službách dobré věci. K tomu, abych právem zaútočil, je opravdu třeba příhodného okamžiku, totiž právě situace, kdy podle rozvážného odhadu, mohu útokem účinně posloužit obecnému blahu. Za všech okolností je však třeba oné statečnosti, která vzdoruje útoku, odolává ná-
t-

laku zla a neochvějně vytrvává v dobru děj se co děj. Takový pasivní odpor je ovšem těžší než aktivní. Sv. Tomáš o tom píše: "Neochvějně čelit úteku je těžší než útočit a to z trojího důvodu. Předně: kdo odolává, ten je si vědom, že útočník je v přesile; kdo útočí, ten se sám považuje za silnějšího: ale bojovat se silnějším je těžší než bojovat se slabším. Za druhé: pro toho, kdo odolává, je už nebezpečí něce přítomného; tomu, kdo útočí, se jeví jen jako něce budoucího: je však těžší překonat pohnutky přítomné než ty, které se týkají budoucnosti. Za třetí: odolávat znamená počítat s dlouhým trváním; zaútočit může člověk z okamžiku popudu/ a s nadějí na rychlý úspěch/ : a jistě je těžší dlouho nepohnutě vytrvat než se náhle rozhodnout k těžkému činu". /Summa Theologica 2-2. 123,6 ad 1./

Dekud nenastal pravý okamžik k útoku na tyrany, který by odpovídal nejen všeobecným požadavkům spravedlnosti, nýbrž i konkrétním předpokladům k účinnému zajištění obecného blaha, nezbyvá tedy než usilovat o statečné odolávání všemu nátlaku, všemu teroru i všem svedům tyran-skému režimu. Čím těžší je tento způsob odporu, tím může být mravně hodnotnější. Teprve tam, kde i tento odpor chybí, lze mluvit o nemravném oportunistu. Kdyby naopak postoj neochvějně odolávání zlu a statečného vytrvání v dobru zaujala velká většina národa, byla by to i nesmírná politická zbraň proti tyranům, která by už sama o sobě vedla k postupnému vítězství spravedlnosti; a jestliže by i potom zůstal aktivní útok nutný, zmenšilo by se jeho politické riziko již tím, že byl připraven hromadným odporem trpným.

Při tom ani neběží o takový způsob trpného odporu, jaký vešel do dějin pod jménem Ghandiho, způsob veřejně demonstrativní, takřka obřadní. Nesmíme být tak naivní, že bychom si od pre-

středků, které zapůsobily na britskou koloniální správu v Indii, slibovali stejné účinky na komunistickou tyranii v Československu. U nás jde prostě o to, aby lidé znali své mravní povinnosti v různých životních situacích a aby jim byli za každou cenu věrní; aby si uvědomili, že sice mohou opomenout dobrý čin, chtějí-li zabránit většímu zlu, ale že nikdy nelze přímo udělat věc, která je sama o sobě zlá, ani když je výhodná, ani když je nespravedlivě přikázána; a aby při tom dokonale využili všech možností, které jim poskytuje ještě i komunistické zákonodárství, na př. zásady, že účast na různých podnicích režimu je sama o sobě dobrovolná, i když de facto neúčast může mít nepříjemné následky. Víím, že od zastupců nelze vždy očekávat takovéto mravní hrdinství. Ale musíme si uvědomit, co znamená už jen každý pokrok na této cestě, a nesmíme ani podceňovat účinnost apelu na svědomí.

Přemýšlím, zda jsme se na tuto stránku dnešní problematiky dost soustředili. Exil by měl dávat domovu víc mravní výchovy než dosud. Zajisté slowem - ale i příkladem. A při tom nelze zapomínat, že i o mravním řádu a politickém vesmíru platí slova Tomáše Aquinského; "Vzájemný řád jednotlivých složek vesmíru je založen na řádu, který spojuje celý vesmír s Bohem".

František K O V Á R N A :

ZAMYŠLENÍ NAD EVROPOU

Přiznám se, dnes vím daleko méně, co je to Evropa, než oné noci, kdy jsem míjel hraniční kámen. Za tři roky propadla má představa Evropy zmatku. Kolikrát jsem slyšel Evropa, skoro tolikrát to znamenalo něco jiného. Zdá se, že to není jen má osobní příhoda. Jako intelektuálové míváme sklon domnívat se, že názor začíná až tam, kde se vysloví a kde je schopnost jej vyslovit. Názor je však přesložitá stupnice, která většinou zapadá do poloh vzdálených logice a stále nejasnějších ve změní citů, pudů a zážitků. Vyslovená část je patrně až zákmitem světla v koruně stromu, jehož kořeny nám zůstávají skryty. A to je mi důvodem, proč se domnívám, že nejsem ve zmatku sám a proč nemyslím, že lze podceňovat, mávne-li prostší nebo prostý člověk rukou a opouští, jak může, tento zeměděl. Spánembohem, pokud se to děje ve strachu. Šťvanec evropského strachu posílí si snad vyčerpané nervy a z jeho dětí budou opět lidé schopní čelit úzkosti, která rve po kusech srdce z tohoto zemědělů. Rukou nemávnou však jenom zastrašenci. Sám jsem viděl mávnout rukou i muže, kteří už za tento zeměděl nastavili a dovedli by znovu nastavit kůži, protože se jim zdá, že jejich země, kterou opustili, je právě jeho částí. To se však už netýká ani tolik nás, druhů jejich osudu, jako by se to mělo spíše dotýkat těch Evropanů, kteří spojují s Evropou své myšlenky a plány.

Řekl jsem: protože se jim zdá, že jejich země. Slovo zdá se, zdálo se, vystihuje právě rozdíl mezi někdejší jistotou a dnešním zmat-

kem. Ano, doma jsem si byl jist. Když jsem se bránil proti obnově nové podoby poddanství, vedle níž staré poddanství - jak se rychle ukázalo - bylo rozkvětem svobody, byl jsem si jist, že hájím Evropu. Výslovně říkám Evropu, protože už slovo Západ zdálo se mi vážným zužením. Zde jsem nemohl souhlasit ani s druhem tehdejších zápasů, který měl pro své pojetí hodně důvodů. Nešlo mi to vyjít nějak vstříc našemu slovan-skému původu, nebo sjednat se stalinisty, protože jejich mocenský islam nemá nic společného nejen s komunismem, ale ani se socialismem - jakýsi hradní mír a z nedílu kultury svěřit jim péči o Východ a demokratům rezervovat Západ.

Prvé pošetilosti jsem se nemohl dopustit, protože pokládám československé slovanství za věc především filologickou a zdá se mi, že nám bude třeba v Havlíčkově ostrážitosti, která se ho zmocnila tehdy v zemi samoděržaví, jít ještě mnohem dál. Už před koncem války dospěl jsem k těmto pochybám, které přesahují Havlíčkovu západoslovanství, v odporu k rasismu všeho druhu chtějí z našeho slovanství vytrhnout všechn kmenový obsah, dát mu jen filologický smysl a omezit je jen a jen na otázku řeči. To se mi ostatně nezdá být ani tak málo. Národy vznikaly patrně vrstvením a spojením prořídle starší vrstvy obyvatelstva s novou vlnou. A nevím proto, není-li pro nás a pro to, co se z nás stalo, dost důležité, že byli v našich zemích nejprve Keltové a po nich kmeny germánského původu. Není snad dokonce bez významu, že se na Moravě vyskytla osídlení už ze starší doby kamenné a zanechala u nás stopy zobračujícího umění jako ve Francii nebo Španělsku a nejen výtvarnou geometrii, jaká vládla dál na sever, na východ a na jih. Nemíníme ovšem něco dokazovat vykopávkami a soutěžit tak s archeologií, kterou právě u nás zapřáhli, aby nakvap potvrdila staré kulturní souvislosti s východem. Od fyziologie, i kdyby se mohla vyskytnout čistá

rasa, je daleko k poloze, kde se utváří národ. Chtěl jsem vzbudit jen pochyby v otázce našeho slovanství, které se nám zle nevyplatilo pěstováním mlhy. Ukazovalo nám to pak Rusy tam, kde přicházeli Stalinovi zřízenci; Čechoslováky v těch, kdo spustili o slovanství, jak to právě potřebovali, měl-li být uspán národ, když unikl z náručí nacistické smrti, kterou pokládal za německou. Po zkušenostech víme však už dnes přesně, že nás nerdousil Šebastián Bach, ani Kant, jako nás teď nerdousí Puškin, Tolstoj, ani ne Dostojevský.

Druhé chyby, parcelace kulturního nedílu, nemohl jsem se dopustit, protože jsem hájil pro kulturu právo zachovávat si sílu své bezmoci. Odmítal jsem právě moc, která se nabízela, když se lapatým ptákům nejen zpívalo, ale i sypalo zrní. Počítal jsem do Evropy Jesenina, Pasternaka nebo Achmatovou, jejíž verše mi vyvstávají i zde, nechtěl jsem uspokojit stalinské apoštoly. Zahánění Východu na východ, jako Západu na západ, zdálo se mi právě povážlivým zužením Evropy. Nejprve tu bylo několik fakt, jež odporovala štěpení Evropy na Západ a Východ. Byzanc byla přímým dědicem Řecka. Čím je nám Řecko, ukazuje každá krise. V časech klidu vystačíme s římským inženýrem, právníkem a organisátorem: v dobách, jež by se mohly stát i tragedií, obracíme se spíše k řeckému filosofu. Ani Byzanc nelze lehkomyšlně odhodit přes evropskou palubu. Dlouho byla kulturní citadelou, než se evropský západ vzpamatoval z barbarství. Bez ní by nám chybělo dost kapitol v umění západu. Vzpomenme jen Cimabua, učitele Giotta, od něho stoupá již proud dál. Později bylo méně styků i vlivů, ale i pak nám dala Byzanc složitou cestou Greca. Malíře barokní doby, kde už snad v rozpojení tělesnosti a ducha začíná důležitý, ne-li hlavní kořen našeho věku. Vedle těchto několika důvodů, jež jsem ovšem hledal na vlastní půdě, zdálo se mi dokonce, že je

všechno, co se v Rusku stávalo ruským a v čem jsme hledali Rusko, zejména jeho radikální a hluboký humanismus, všechno to že je evropské a že je to zároveň věno, jež přináší do společenství tato nešťastná země, zdržovaná kdysi samoděržavím a dnes lámaná stalinismem. Zdálo se mi, že to všechno patří dávno i nám. Nejen nám v koutku střední Evropy, ale i západu, na př. Francii, které dal Dostojevského André Gide.

Dále začíná pásmo, kde se mi představa Evropy opírala víc o zkušenost než důvody, víc o ~~po-~~žitky než theorii nebo theoretické konstrukce. Varován ve vlastní práci, už za druhé republiky, začal jsem velmi nedůvěřovat holému intelektu, když jsem spatřil, co všechno si dovede odůvodnit. A jak odůvodnit. A po válce nebylo kde obnovit důvěru. Nedala se obnovit na př. z výjevu kdy se mi jeden z dnešních kulturních mocnářů doma - mně odpůrci - pochlubil svazkem tisícikorun, kterých bylo dvěstě a právě mu byly vyplaceny z filmu. Voněly vskutku novotou a viděl jsem, jak si dovedl vydávat tuto novotu za převrat, který vymezuje kulturu, měšťáky přehlížené nebo živené z almužen, nové místo a tentokráte na slunci. Dost možná však, že tato nedůvěra k holému intelektu byla jen obrácenou stránkou mého původu. I po maturitě zůstal jsem patrně chlapcem z venkova, kde jsem zvykem kupovanou látku ohmatal a nevěřil ani barvě, ani slovům. Právě, že slova proudívala z úst těm, kdo něco nedobrého nebo zlého nosili venkovanu od vrchnosti v zámku či úřadech.

Ať tak či tak, hledaje Evropu, spoléhal jsem spíše na to, co jsem viděl, prožíval a mohl si ověřit hmatem. Dopustil jsem se však chyby, protože jsem řekl: hledaje Evropu. Evropu však nebylo nutno u nás hledat, dosvědčí každému z nás vzpomínka na léta, kdy se nechte, ale hltá.

Gide stejně jako Balzac nebo Hugo, Stendhal, Dante jako Carducci, Ibsen, Hansum, Goethe, Heine, hned ve školní čítance Mickiewicz, dále Dostojevský, Tolstoj, Cervantes, Dickens, ale už tehdy Emerson a Whiteman. Není však třeba dělat seznam domácí četby pro školu, připomenme si proto, co znamenal v naší vzdělanosti překlad. Dávno před osamostatněním a zejména mezi oběma válkami, kdy se takto dokonce cizí autoři stávali našimi, neboť se četba jejich knih neomezovala jen na úzký kruh, ale pronikala i do šířky. Zde by mohla podat svědectví statistika. Kdo z nás, kdo tehdy vstoupil do tohoto rozmachu v době míru, jaký nebylo dopřáno žít dalším pokolením, odolal a sám nic nepřeložil, někdy třebas jen tak, jindy v osobnějším setkání s autorem? Sám jsem se takto zabýval Pirandellem. Překlady byl u nás takový příliv, že se po vypuknutí krise ozvaly mezi domácími autory stesky. Autor z jiného národa nemá důvod si stěžovat, ale dost možná, že se mu tato přemíra zdá být zaplňováním něčeho, co by jinak zůstalo prázdné. Pokud jde o prázdno, nelze nikoho nutit, aby se naučil našemu jazyku a mohl na př. číst naši lyriku. Ale i tak stačí, co řekl Čapek, alespon naznačit, že se překlady nezaplňovalo jen prázdno. Sami nejsme s Čapkem vždycky spokojeni, ale někde viděl vskutku daleko a řekl světu dost. Dnes, kdy se hraje a bude hrát o osud člověka, skoro se zdá, že by stačilo, kdyby nebyl Čapek za naší zemi vyslovil víc než slovo robot. Říkám za naší zemi, protože toto slovo vytěžil ze zkušenosti národa, který rozpoznal rozdíl mezi svobodnou a nesvobodnou prací. Jinak dobře víme, že i u nás vládl kvas, z něhož se odmísí, co má zůstat na dně. Ve vlně překladů byla však velká potřeba žít s ostatními, jak ukázala obnova tohoto přílivu po válce. Tehdy jí nestačila zarazit ani důmyslná stavidla ministerstva informací, řízená již moskevský-

mi zájmy. Ze světa proniklo tak alespoň do země dost, co dnes utěšuje odříznutý domov. Tak jsme poznávali Evropu, ba hrnula se k nám. Mluvila naší řečí a rozumět jí mohli všichni. Dostávala se do nás všemi pory a nevěděli jsme ani jak, schopni vést polemiky o cizího autora, jako by byl náš. A jak jsme prožívali Evropu mezi oběma válkami i my, kdo si ještě jako chlapci pod cizí vládou kupovali červené svazečky knihovny, která se jmenovala Světová.

Světová, ano světová knihovna, jméno pro kus kulturního díla pokolení devadesátých let. A není to náhoda, byly u nás i jiné překladové knihovny, s týmž jménem v názvu, nebo s týmž obsahem. Sotva lze v této "světovosti" vidět jenom uspokojení pocitu méněcennosti v nesvobodném národě. Není nesnadné v našich projevech a v našem životě rozpoznat jako slabost cizomilství, vlastnost patrně poddanského původu. I toho jsme si vědomi, jak dovede být houževnatá, nedá se někdy vyléčit ani zkušenostmi žabí perspektivy, jež poskytuje na př. vyhnanství. Původ naší "světovosti", jak se projevila tlumočením cizích kultur, není v cizomilství. Je jiný, nebo alespoň zároveň jiný. Na spodu bylo snad i podvědomí, že se malý národ uchová, bude-li se světem, a že by padl, kdyby se postavil proti světu. Útoky proti světu mohou si vskutku dovolit jen systémy nebo vlády ve velkých národech. Připustíme-li spolumnění pudu sebezáchovy, byl nakonec asi nejdůležitějším činitelem pocit, že je Evropa i svět totéž. Měli jsme být kulturně i jinak vtlačeni do Centralevropy. Nechtěli jsme toto řešení přjmout. Střední Evropa příliš ohrožovala nás a ostatní národy v pásmu mezi Ruskem a Německem, dnes ohrožované stalinismem, který je ve svém separatismu radikálnější. Vnucování střední Evropy a v ní naléhání německých vlivů vedly nás k hledání opory dál. Odmítajíce střední Evropu, hledali jsme Evropu vůbec a mezi Evropou a světem zmizel nám rozdíl.

Mířice k plnému universalismu, byli jsme zároveň věrní některým starším tradicím, z nichž připomenu jen dva případy. Husity, kteří stále a stále jednali a vyjednávali, aby zůstali článkem Církve římsko-katolické, nositelky tehdejšího universalismu. Nedovedli se ze světa vydělit jako na př. Luther. Za druhé pak uvádím české katolíky a české protestanty z předbělohorského pokolení. Dospěli ke snášenlivosti a teprve pobyt na cizích školách vycvičil další pokolení obou táborů ve fanatismu. Připomínám případ snášenlivosti, protože je universalismu, čím je fanatismus všem druhům partikularismu a separatismu. Oba případy uvádím jako malou připomínku, jak měl v naší zemi už z minula urodnou půdu universalismus, v němž nám za poslední desetiletí našeho kulturního vývoje splýnula Evropa a svět v jedno jediné společenství.

Za tuto jistotu, v nás tak samozřejmou, stavěl jsem se s jinými proti našemu odtržení od světa. Když bylo toto odtržení od světa dokonáno a stalo se pochybné, že se dá naší zemi vrátit svoboda jinak než z vnějšku, právě za onou jistotou šel jsem ven a z domova. Minula tři léta a nejsem si jist. A nejsem si jist právě, když se v Evropě tolik mluví. Dalo by se ovšem mávnout rukou a jít dál. Zdá se mi však, že právě ta Evropa, která se v nás doma stala světem, zůstává závazkem. Snad máme alespoň shledávat látku k odpovědi. Mýlili jsme se, když jsme v Evropě viděli svět? Je vskutku Evropou pahýl, který zatím nechce být světem?

V Paříži 1951.

O t a k a r O D L O Ž I L Í K :

È MORTA

=====

/K sedmdesátému výročí smrti Klementiny Kalašové./

Když bylo v proudu jaro 1888, věděla Klementina Kalašová, že do Austrálie nepojede. Zpráva se donesla k Juliu Zeyerovi do Vodňan, kde tenkrát pobýval. Stručný dopis, psaný vlašsky nejspíše ve Florencii, měl zpáteční adresu, takže věděl, kam psát. Odpověděl bez dlouhého prodlení a navázal spojení, které se často trhalo pro Klementininy cesty.

Za zájezd do Austrálie, se kterého sešlo pro nějaké příčiny, se Klémentině brzo dostalo náhrady, která jí byla možná ještě milejší než původní určení. Někdy na konci jara nebo na začátku léta se přidružila k opernímu souboru, který se chystal do Brazílie. Tam byla už jednou předtím a vzpomínky na ten zájezd byly patrně pořád svěží a milé. Soubor byl podle všeho sestaven v hlavním středisku italského hudebního života, Miláně. Není jasné, staral-li se o přípravu na cestu přes oceán brazilský skladatel portugalského původu Carlos Gomes, který v tom měl hodně zkušeností, nebo někdo jiný. Jisté je jenom, že mezi zpěvačkami měla vynikající místo Filomena Savio, s Klementinou sprátelená už po mnoho let.

Je těžko rozsoudit, co puřilo Klementinu z Evropy na západní polokouli. Autor posmrtné vzpomínky v Osvětě, Jaroslav Vrba, věděl toto: „Touha po širém světě vedla jí loni po druhé na uměleckou cestu do jižní Ameriky, když projela znovu Itálií a zpívala opět také v Kairu před

místokrálem egyptským." - Bylo tomu nejspíše tak, jak bylo napsáno v Osvětě. Touha po širém světě byla tak silná, že jí neodolala duše tak nepokojná jako Klementina, která nikdy nezakotvila v Praze. V dopisech, posílaných Juliu Zeyerovi mladší sestrou Marií Kalašovou, se však ozvaly narážky, že se na jaře 1888, když pobývaly ve Florencii, nějak nepohodly, a že rozhodnutí odjet do rovníkové Ameriky bylo o to lehčí. Jinak by se Klementina snad přece jenom trochu rozmýšlela, má-li se zase odloučit od matky a od obou sester, Marie a Zdenky.

Loď mířila z některého evropského přístavu do Pará, jak se po státu téhož jména říkalo městu Belém. Byl to živý přístav s obyvatelstvem kolem 70.000, s divadlem a s mnoha kostely, mezi nimiž prvenství měla biskupská katedrála. Tam měly jít dopisy z Evropy, protože soubor neměl vystupovat jenom na jednom místě. Dospěli tam někdy v červenci a začátkem srpna měla Marie první zprávu. Z ní vysvítalo, že zastávka v Pará nebude dlouhá. Soubor se měl odtamtud vydat po řece Amazonce do Mañaos, hlavního města státu Amazonas. Jiná města měla být ve státu Maraňao a pak na pobřeží, jako Pernambuco a Bahia.

Výměna dopisů mezi Brazilií a Evropou byla zdlouhavá a nepravidelná. Psaní se nejenom opožďovala, nýbrž i ztrácela. Na obou stranách z toho vznikala nejistota a napětí. Matka a obě dcery nebydlely na jednom místě, takže se i jejich adresa měnila, a až s příchodem zimy se usadily ve Vídni. Bylo smluveno, že Marie podá Zeyerovi zprávu, jakmile se něco doví, a on zase psal jí, když se ve Vodňanech objevilo psaní s brazilskou známkou. „Je úplně zdráva" - hlásil 20. srpna 1888 - „a zdá se dobré mysli, můj list našla v Brazílii, ale vzdychá, že od paní

matky žádné zprávy nemá a že tak po jejím dopisu touží. Snad je ten list už nyní v jejích rukou. Sl. Klementina jede do Mañaos, ale vrátí se do Pará, kam jí chci zítra psát."

Po prvních dopisech matce, sestřím a Zeyerovi přišlo odmlčení. Přičítali je zprvu špatné poštovní službě, ale když plynul týden za týdnem a podzim už přecházel v adventní čas, zachvěl se neklidem Zeyer a rodina propadla obavám. Dne 5. prosince psala Marie Zeyerovi ve velikém vzrušení:

"Myslíly jsme a doufaly stále, že nejinak než že ztratil se list - nebo že nalézají se na zpáteční cestě. Tak často již překvapila nás neočekávaně svým příchodem! Zatím ale došly mne listy ze všech stran, kam jsem byla psala. Nikdo - ani nejbližší přátelé, nemá od ní více jak ode dvou měsíců zprávu - Můj Bože, můj Bože, Vy tedy připouštíte možnost nehody? Co nejhroznější je, že ani primadonna Egorano nepíše. Co se jen přihodilo? Běžela jsem hned včera ke konsulovi - nezastihla jej doma - až dnes po jedné. Budeme dnes telegrafovat do Pará. Ta vzdálenost! Můj Bože, smiluj se nad námi, neopouštěj nás! - Kéž nebyly jsme opustily Itálii! Kéž nenechaly jsme ji samotnu, nebyla by jela - táhlo ji to tam zrovna ďábelskou osudnou mocí - proti vůli její - a nám slíbila, loučíc se, že nepojede. Bože, Bože, nedej jí zahynouti!"

Dva dny prošly ve velikém shonu a rozrušení, ale dne 7. prosince se náhle vyjasnilo. Marie nezapomněla na někdejší slib a ještě ten den šel do Vodňan dlouhý dopis:

"Máme konečně zprávy! Je to jako kouzlem. - Ještě téhož dne, když posledně jsme Vám psala, zvěděla jsem, že mimo konsulátu je ve Vídni vyslanectví. - Letěla jsem tam. Radili mně netelegrafovat dříve, až prohlédnou všechny brazilské

žurnály - zdali v nich stopa o koncertním tour-
né Savia - Klem.

Vymluvili mně poněkud obavy; na ty nesmírné vzdálenosti brasílské / z Mañaos do Pará ne-
hí dosud dráhy, a spojení jest jen po Amazonách,
jež trvá celých pět dní ! / tři měsíce nejsou
věčností - slovem podařilo se tomu starému bra-
sílskému sekretáři, jenž neumí ani slova němec-
ky, jakž takž mně utišiti - a nás všecky. Míni-
ly jsme tak ještě tu noc počkatí. Jaká to noc!
Bůh suď, proč byly jsme tenkrát tak malomyslny
- nebývá to. - Ale ta shoda ! Je tomu asi čtr-
náct dní, co přestaly docházet noviny theatrál-
ní, které zasíláme Klemeně: nemyslíla jsem ji-
nak, než že již zvěděli v Itálii o ztroskotané
lodi... Divno, všichni byli jsme plni zlých
předtuch - Když tu z rána, první poštou dnes,
přijde psaní od Klemeny. Daří se jim dobře -
žijou in gaudio - stále ještě v Mañaos, budou
tam mít italskou operu. - List je psán na tři
reprisy - as dobou 14 dnů a cesta trvá právě
měsíc ! Dle zpráv musil se jeden list z Mañaos
ztratit ! Díky Bohu ! To byla krutá zkouška !"

Nastalo utišení a po několik týdnů žila Amálie
Kalašová i její dcery ne sice bez otázek, avšak
bez děsivých předtuch. Mezitím se Zeyer rozlou-
čil s jihočeským krajem a rozjel se přes Inns-
bruck, Kostnici, Basilej a Troyes do Paříže.
Ubytoval se v rue Montparnasse, ale uplynulo asi
něco času, než zapředl spojení s Marií Kalašo-
vou. Ohlásil se i Klementině, avšak dopisů ani
na jednu ani na druhou stranu nebylo asi mnoho.
Na adresu, zaslanou Marií, psal do Brazílie i
Jaroslav Vrchlický; než jeho list se už nedo-
stal adresátce do rukou a vrátil se do Čech s
děsivou poznámkou v italské řeči: È morta !

V Zeyerově korespondenci s Marií Kalašovou není
zpráv o tom, kde vznikla těžká nemoc a jak po-

stupovala - nebylo nikoho, kdo by o tom byl příbuzným zevrubně napsal. V první básni cyklu *È morta* se Jaroslav Vrchlický teskně ptal bez naděje na odpověď:

Kdo poví nám jen, jaké děsné drama
se hrálo v jejím nitru v umírání ?

Kdo poví nám, co duší naposledy
Jí táhlo, triumfů zda zašlých řada ?
Či pouze lodě v oceánu sledy,
s níž domů vrátiti se srdce žádá ?

Zda matky hlas či sester úsměv milý?
Zda upřímný stisk věrné, družné dlaně?
Co dělo se, kdo při Ní stál v té chvíli,
kdy vlhký stín se klad na Její skráně?

Z rozličných úlomků a drobtů lze sestaviti tento příběh: Cesty italského souboru postupovaly nejspíše tak, jak oznámila Marie Kalašová Zeyerovi už v srpnu 1888. Po dosti dlouhém pobytu v Maňaos přišla na řadu místa ve státě Maraňao. Ještě později, snad už na jaře 1889, soubor navštívil Pernambuco a poslední na řadě byla Bahia.

Známé také pod plným jménem São Salvador město mělo dobrou pověst a přitahovalo nejenom domácí lidi, nýbrž i příchozí z Evropy. Mělo tenkrát kolem 180.000 obyvatel, z dobré polovice barevných. Mezi lidmi bílé pleti nejsilnější složkou byli Portugalci. Kdo zahlédl město z moře, těžko ocdával pokušení nepobýt v něm déle než několik hodin. Bylo rozloženo na dvojím stupni, jako mnohé jiné přístavy: dole kotvily přímořské parníky a všude bylo plno shonu, halasu a ovšem i špíny a lidské bídy. Na hořejší ploše byly honosné budovy, mezi nimi také radnice a guvernéřův palác. Na nejvyšším stupni byl veřejný sad s prastarými stromy a odtamtud byl pře-

krásný pohled na zátoku i širé moře v dálce ještě větší. V Bahii, hořejším městě, byla dvě divadla: v jednom, určeném pro operu, se hrávalo občas, když přijel z Evropy operní soubor, druhé sloužilo operetě a lehčím hrám. Ne nadarmo se mluvilo o Bahii jako o brazilském Římu. Bylo prý tam na 120 kostelů, v tom i arcibiskupská katedrála a benediktinské opatství.

Není jasné, jestli Klementina vystoupila na jevišti v Bahii, nebo tam přijela už s nákazou žlutou zimnicí. V knize Stará garda Národního divadla napsal Ladislav Novák, že podlehl zlé nemoci dne 13. června 1889. Nad jejím ložem prý se skláněla poslední přítelkyně, Filoména Savio, ne Portugalka, jak soudil Novák, nýbrž Italka, známá ještě z Milána. Pochovali ji na hřbitově vyhrazeném jenom umělcům, známém prý jako Monte Pio des artistes. Na náhrobek byl vytesán prostý nápis: Jazigo perpetuo de Clemente Kalas, n. in Boemia 4.VIII.1850, m. in Bahia 13.VI. 1889. Pod tato slova prý později neumělá ruka vyškrabala do kamene ještě dvě slova: „Na shledanou!“

Dne 21. srpna 1889 psal Julius Zeyer Marii Kalášové projev soustrasti. Jeho slova měla ztlumit bolest a rozptýlit pochybnosti, se kterými se mu Marie jednou svěřila. Psal z čísla 12 v rue de la Grande Chaumière na Montparnasse:

„Kéž bych, ubohá má přítelkyně, mohl Vám mlčky ruku tisknout! To pravilo by Vám více než všechna slova. Co v tomto okamžiku trpíte, chápu snad více než kdokoli jiný mimo vaši rodinu. O tom, co sám cítím, pomlčím. Je ve mně šero. Moje utěcha je myšlenka, že sestra Vaše nebyla stvořena pro život měšťanský, úzký, že zemřela, jako žila, co velká umělkyně, a že v té její smrti je cosi tragického a krásného. Jako když se květina zavře při západu slunce, tak složila ona perutě. Jsem pevně přesvědčen o věčnosti

a odvěkosti našeho bytí a smrt nemá pro mně hrůzu. Mám pouze touhu po těch, již odešli, a holest loučení. I v tom, že zemřela tak daleko, tak sama - není nic tak děsného, jak se obyčejně zdá. Myslím, že smrt je bolestnější, vidíme-li kolem sebe pláč našich drahých. Vím, že ještě něco Vás asi tíží - buďte klidna. Duše, která se vymkne z úzkých pout pozemských je plna jasu a nemá paměť pro malé disharmonie života."

Možná, že tenkrát, možná dříve nebo později, naladil Jaroslav Vrchlický lyru do nízkých smutečních tónů a zpíval:

Víc neuzříme vlídné Její tahy
hlas dozněl provždy kouzlaplný, sladký.

Co plachet zdraví rodných břehů prahy!
Co ptáků letí přec oceán zpátky!

Jen Ona nevrátí se, v cizí zemi
spí Ona, vlast svou, jež tak milovala,
jí chtěla sloužit city a sny všemi,
a lhostejnost a chlad jen od ní vzala...

Na převoz těla z daleké Brazílie nebylo tenkrát ani pomyšlení. Ze Zeyerovy korespondence s Marií Kalašovou se dovídáme, že až roku 1891 se podařilo námořnímu lékaři doktoru Jaromíru Pečírkoví pobídnout přítele v Bahii, aby vyhledal Klementinin hrob a postaral se o přiměřenou úpravu.

Jaroslav DRESLER :

NAVRÁTILEC F. KAFKA V LIDOVĚDEMOKRATICKÉ PRAZE

/ II. /

NEDIALEKTICKÉ ROZPORY

Tím, že Kafkovy spisy dostaly Reimanovým článkem v Nové myslí imprimatur ústředního výboru Komunistické strany Československa, bylo kulturně propagačnímu sekretariátu strany a jiným ideologickým centrům nasazeno kukaččí vajíčko do teplého hnízda. Názory na Kafku se mezi marxisty začínají totiž diferenciovat a často se navzájem liší opravdu diametrálně. Výsledkem je diskuse, obsahující „nedialektické rozpory!“ Knihami a názory Franze Kafky se marxisté bijí hlava nehlava a uštěďrují si jeden druhému sotva dostatečnou z dialektiky. Zdá se nám, že se tím ještě víc ozřejmuje debakl marxismu aplikovaného na literární vědu. Jít s marxistickým metrem na tak subtilní literární předivo, jako je Kafkova věta, je totéž, jako kdyby někdo chtěl švýcarské, vodotěsné a antimagnetické zlaté hodinky spravovat perlíkem na kovářské kovadlině.

Teprve po roce se k článku Pavla Reimana vrátil Jiří Hájek / „Spor o Franze Kafku“, Tvorba 2, 1959 /, který si položil otázku, zda Reiman mohl čelit „západnímu i našemu snobismu /pro který je celý Kafka jen lahodně dráždivým bonbónkem, kořenícím jeho vlastní prázdnotu a nudu/, i proti vysloveně reakčním pokusům o zneužívání Kafkova díla k propagaci všech

možných mystických nálad a resignace na změní-
 telnost a napravitelnost lidských věcí". Hájek
 si odpovídá: „Nelze po mém názoru těmto tenden-
 cím dobře čelit zjednodušeným sociologickým vý-
 kladem Kafky, jehož názvuky jsou např. i na ně-
kteřích místech záslužné stati P. Reimana pub-
likované počátkem roku 1958. Vykládat jeho dílo,
 třeba právě „Proces“, jako záměrný symbolický
 odraz společenských vztahů v kapitalistickém
 systému či přímo jako kritiku abstraktního od-
 lidštění soudních institucí v kapitalistické
 společnosti znamená přinejmenším vkládat do Kaf-
ky víc, než v něm je...“

Reiman, mající za sebou autoritu ústředního vý-
 boru strany, je Hájkem napaden jen jaksi en pas-
 sant. Huře dopadli dva jiní marxističtí vyklada-
 če Kafky, k nimž se za chvíli dostaneme a o nichž
 Hájek píše: „Proti čemu však není možno být lho-
 stejný, je šíření kafkovského snobismu západní
 provenience, kterému se u nás věnují s vysoce
 zasvěceným vzevřením např. dva mladí germanisté
 Dubský a Hrbek /naposledy viz jejich stať v 11.
 čísle „Května“/. Těmto kafkovským specialistům
 zatím zřejmě nikdy nepřišlo na mysl, aby uvažo-
 vali o společenském kontextu a dosahu oněch vy-
 soce „odborných“ sporů o Kafku na Západě...“
 Svůj článek pak Jiří Hájek uzavírá mimo jiné
 tímto tvrzením: „Kafkovský životní pocit a jeho
 etická problematika není naším pocitem a proble-
 matikou. Buďme šťastni, že je tomu tak.“ Pokud
 se Hájka týká, mluví zajisté pravdu. Sdílejí
 však všichni intelektuálové, žijící v komunis-
 tických zemích, tento úředně optimistický ná-
 zor? V neobyčejně zábavné knize o Sovětském sva-
 zu /„Mé Rusko převlečené za Sovětský svaz, Pa-
 říž 1958 / referuje ruská emigrantka a bývalá
 princezna Zinajda Šakovskojová, která se dosta-
 la do SSSR na delší pobyt jako žena západního
 diplomata, toto: „Žijeme ve světě à la Kafka,
 řekl mně jeden intelektuál, „avšak tento svět

vypaluje zoufalství na čelo znamení neřesti."

Vladimír Dubský a Mojmír Hrbek, napadení Jiřím Hájkem, mají zásluhu, že snad jako první začali u nás o Kafkovi po dlouhé době zase psát / "O Franzu Kafkovi", Nový život 4, 1957 /. Jejich výklad je inteligentnější než Hájkův nebo Reimanův a opírá se především o některé názory mladého Karla Marxe. Jak známo, koníčkem mladého Marxe byly teorie "odcizení" člověka a zvěčnění, fetišisace lidského života. Oba autoři praví: "Osud moderního člověka je poznamenán stínem odcizení. Rozestřel se nad všemi oblastmi života, ztemnil je a učinil téměř nepřehlednými. Fantastické formy vztahu mezi věcmi zaujaly místo osobního poměru člověka k člověku, místo společenských vztahů lidí. "Pravá cesta je na hlavu obrácena," cítí již Marx ve svém mládí. "Máme k sobě navzájem vztah jen jako směnné hodnoty."... Zvěčnění, fetišisace lidského života se prohlubuje s narůstajícím rozporem mezi civilisací - průmyslem a technikou - a sociální a mravní situací lidstva. "Jsou patrný známky upadku, které zastinují pověstnou hrůzu posledních let římské říše... Resultátem našich objevů a našeho pokroku se zdá být to, že materiální síly jsou vybaveny duchovním životem a lidská existence zhloupila v materiální sílu," napsal Karel Marx... Byrokratické podřízení a nadřícení zahalovalo průhlednou osobní závislost ve feudálních svazcích... Mechanismus života vyvolává pocit problematičnosti existence tohoto bytí, úzkosti a nepokoje, jak je vyjádřen básníky minulého i tohoto století.... Absurdní zvrácenost všeho smyslu, paradoxní bytí, které pouze v hraničních situacích nabízí člověku útržky perspektiv celkového pohledu, stupňuje se v očekávání oněch dvou katastrof lidstva našeho věku, o nichž zde již byla řeč... Tak cítí i Franz Kafka... Spodní ton celého Kafkova díla tvoří atmosféra odcizení." Pikantní na těchto tvrzeních Vladi-

míra Dubského a Mojmíra Hrbka je především to, že se dovolávají právě mladého Karla Marxe, Georga Lukáče a též Dostojevského, o němž v souvislosti s Kafkou píší: „Pocity strachu, odcizení i naděje byly od dob Dostojevského po prvé vyřčeny /Kafkou/ bez falše, s ryzí opravdovostí, bez literátského manýrismu.“ Je těžké určit, která z těch tří jmen jsou s hlediska dnešního dogmatického marxismu nebezpečnější. Snad nejnebezpečnější je právě sám mladý Marx, jehož ranná díla jsou zrovna v těchto letech a měsících hojně vykládána a citována revisionisty nejružnějšího zabarvení. Dovolávajíce se mladého Marxe a G. Lukáče si oba autoři tak trochu zahráli s ohněm. Pokud se týká jejich poukazu na Dostojevského, ten byl později nepřímo napaden Oskarem Kostou v článku „Hledání a bloudění Franze Kafky“ /Nový život 10, 1958/: „Ať chtěl či nechtěl, právě ve způsobu, jak Kafka hledal cestu k českému lidu, se prozrazuje onen pro období imperialismu tak typický světový názor, který zahlazuje i poslední stopy měšťácko-humanistické kultury. V této souvislosti bych chtěl ocitovat z Lunačarského kritiky Dostojevského ony věty, které ještě mnohem více platí pro Franze Kafku: „... nelze se ztotožňovat s jeho prožitky, nesmíme podlehnout jeho umění. Kdo to činí... nemůže se účastnit naší výstavby, je představitelem zastaralé a rozpadající se společenské vrstvy.“

V den nedožitého Kafkového 75. narozenin vyšel konečně v Praze dlouho ohlašovaný Eisnerův překlad „Procesu“. Celý náklad byl rozebrán v několika hodinách a Dubský a Hrbek o něm referovali v časopise „Květen“ /září 1958/. Autoři tvrdí, že cesta k původu Procesu se zdá být téměř zatarasena a že tajemnost tohoto románu je prý mnohonásobná. Když stručně vylíčili, jak došlo k posmrtné edici tohoto díla, citují oba autoři s předstíranou zasvěceností kdekteré západní jméno, aby pomluvil vydavatele Kafkova

díla Maxe Broda a Willy Haase a aby zesměšnilí Kafkovy vykladače, zejména Felixe Weltse, Roberta Rocheforta, Emila Staigera, Wolfganga Kaysera a Hermana Uyttersprota. Máme podezření, že většinu těchto jmen znají jen z doslechu. Když nastínili problematiku Brodových uprav Kafkových rukopisů, praví: „Tyto zvláštní okolnosti však nevyvracejí oprávněné požadavky, aby se Kafkovy prózy, korespondence i deníky vydaly kritickým způsobem. Vždyť na příklad Willy Haas, jenž připravil k tisku Dopisy Mileně, uvádí v doslovu, že vypustil všechny Kafkovy nepříznivé poznámky o jeho pražských známých - včetně editora.“ Na toto obvinění odpověděl Willy Haas do Prahy prostřednictvím rozhlasové stanice Svobodná Evropa v prosinci 1958: „To je holý nesmysl. Nikdy jsem nic takového neřekl, nenapsal, neudělal. Vypustil jsem pouze Kafkovy velmi ostré a, zdá se mně, urážlivé poznámky o mnoha ženách, které ještě žijí. Ale nevynechal jsem nic, co by mohlo zajímat veřejnost. Žádný z jeho literárních nebo politických soudů, ani slovo o židovství, ani slovo o Čechách, ani slovo o některé veřejné osobě, pouze ostré, příliš ostré, nespravedlivě ostré poznámky o ženách.“ K problematice editování Kafkových rukopisů se ostatně ještě při jiné příležitosti vrátíme.

Ani tyto útoky Dubského a Hrbka proti západním interpretům a vydavatelům Kafky nebyly však „na patřičných místech“ pojaty jako dostatečné pokání za revisionistické hlavní hříchy obou autorů z roku 1957. Jakýsi Jaromír Sedlák se do nich obořil v Literárních novinách / číslo 51/52 - 1958 / v článku „K větší aktivitě na kulturní frontě“, kde Kafku, Dubského i Hrbka hodil do jednoho revisionistického pytle spolu s Jiřím Kárnetem, Pasternakem, Dudincevem, Koestlerem, Malrauxem, Sionem a Orwelllem. Sedlák píše:

„V poslední době je módou u některých kritiků heroizovat a obdivovat bloudění některých umělců a považovat jejich bloudění a vzájemně se popírající mnohoznačnost jejich díla za vrcholné a typicky moderní umění. Recensující v Květnu Kafkův Proces jdou soudruzi Dubský a Hrbek podobnou cestou... Ovšem, Kafka sám je v zajetí těchto rozporů, Kafka zdaleka nechápe plně jejich podstatu a nestojí jasně na straně, v jeho době již jediné důsledně revoluční společenské síly, totiž proletariátu... Spojování byrokratické mašinerie s moderním státem v článku Dubského a Hrbka by bylo možno přejít jako dílčí chybu... A to zde ani nevytýkáme autorům recenze opominutí skutečnosti, že se v buržoasní literatuře Kafkovi připisuje nejen vize budoucího fašismu, jak o tom oni hovoří, ale i „vize“ domnělého panství byrokratizmu ve státech socialistických. Kafka je dokonce uváděn do souvislosti s jednou z nejdivočejších protisocialistických pomluv socialistického zřízení, podanou ve fantastickém románu Georga Orwella „1984“. Tuto variantu výkladu Kafky oba soudruzi asi neznají, protože je si těžko představit, že by uváděli jako jeden z existujících výkladů Kafkova díla názor, že Proces je symbolem podřízení člověka „byrokratické mašinérii moderního státu“ a že nenapsali raději jasně a marxisticky: buržoasního státu.“ - Teď by měl ještě Jaromír Sedlák odpovědět na zásadní otázku : Je nebo není Franz Kafka /proti své vůli a pětatřicet let po své smrti/ spoluotcem revisionismu? Duch Franze Kafky bude ještě dlouho strašit marxistické strašáky.

/ Pokračování./

ARCHA / svazek tři a čtyři / - KNIHA ESEJŮ
AUTORI: Jaroslav Dresler / Mnichov / - Dr.
Alexander Heidler / Mnichov / - Vilém Kostka
- dr Ladislav Radimský / New York / - Prof.
dr František Kovárna / zemřel v Novém Yorku
1952 / - Dr Antonín Kratochvíl / Mnichov / -
Prof. dr Otakar Odložilík / Philadelphie / -
Prof. dr Pavel Želivan / Benevento / -

Vydavatel:
Kulturní sekce Čs. uprchlického výboru v Mnichově, Tivoli Štr. 1/2